

KOMÁROM A KATONAVÁROS

A napóleoni háborúk alapvetően formálták át Európa arculatát. Határokat rajzoltak át, birodalmak, országok tűntek el és születtek újjá. Évszázados hagyományok váltak tarthatatlanná és sok mindenről gyökeresen megváltozott az addig kialakult kép. Különösen igaznak bizonyult ez a hadügy területén, elsősorban a hadművészetre, annak elveire és gyakorlatára vonatkozóan.

Felül kellett vizsgálni az egyes országok biztonságával kapcsolatos nézeteket, szabályokat is. Kérdéssé vált, hogy a várak, végvárak, határőrvidékek képesek lesznek-e több évszázados feladatukat ellátni. Hamar bebizonyosodott, hogy nem. Eddig a hadseregek fő célja az ellenség várainak elfoglalása volt, így biztosítva egyes területek megszerzését, illetve olyan bázisok birtoklását, melyekbe készleteket felhalmozva, lehetőséget teremtettek további manőverekre, hadjáratokra. A szemben álló hadseregek csak ritkán találkoztak.

Napóleon katonái azonban már nem álltak meg a váraknál, hanem akkor fantasztikusnak tűnő menetteljesítményekkel döntő csatára igyekeztek készíteni az ellenséget. A háború célja immár nem az egyes várak elfoglalása volt, hanem az, hogy a szembenálló felet megfosszák ellenállóképességének legfontosabb tényezőjétől, a tábori hadseregétől. Csak ezután került sor a várak ostromára, hacsak időközben már békét nem kötöttek.

Ezen új hadviselés persze sokkal bonyolultabb volt a fentieknél, hisz teljesen más szellemben kellett megszervezni, az egyébként is

nagyobb létszámú hadseregeket, azok mozgását, vezetését, ellátását, utánpótlását. Eredményessége azonban nyilvánvaló volt, így Napóleon ellenségei is hamar átvették ezen új módszereket, az elv és a gyakorlat síkján egyaránt. Ez azt is jelentette, hogy teljes egészében újra kellett értelmezni a várak szerepét.

Hadászati szempontból - a háború menetére vonatkozóan - azon várak maradtak meghatározó fontosságúak, amelyek a megváltozott körülményeknek képesek voltak megfelelni, vagyis megkönnyítették, elősegítették a hadseregek mozgását, hadműveleteit, biztosították elhelyezésüket, ellátásukat, esetleg felkészülésüket, menedéket nyújtottak visszavonulás esetén, illetve alapját biztosították egy támadó hadjáratnak. Mindez azt jelentette, hogy a megfelelő adottságokkal rendelkező és alkalmas helyen fekvő várakat kibővítették, átalakították. Nagyobb hadsereg elhelyezésére a várak körül erődvonalat építettek, így biztosítva a terület, a központi bázisok védelmét. Különösen fontossá váltak a hídfőknél kiépült várak, melyek biztosították a haderő gyors átkelését a folyókon, illetve az ellenséget megakadályozták ugyanebben.

A Habsburg-birodalom vezetőinek is már korán tapasztalniuk kellett, hogy a birodalom védelmével kapcsolatos eddigi elképzeléseik tarthatatlanok. Moreau francia tábornok csapatai már 1800-ban fenyegették Bécset, Napóleon császár pedig 1805-ben be is vonult a császárvárosba. Arra kényszerültek tehát az osztrák katonai vezetők, hogy a birodalom belsejében keressenek egy olyan helyet, területet, amely alkalmas a hadsereg támogatására és amely biztos menedéket nyújthat. E helynek mindenféleképpen a Duna mellett kellett lennie, hisz ez a folyó volt a császárság "ütőere". Nyilvánvaló követelményként fogalmazódott meg az is, hogy a hely biztosítson jó átkelési lehetőséget, rendelkezzen több megközelítési útvonallal. Mindezen feltételek tulajdonképpen ki is jelölték az egyetlen igazán alkalmas helyet, Komáromot.

Az erődrendszer kialakulásának kezdeti időszaka

Komárom évszázadokon keresztül egyike volt a Kárpát-medence legfontosabb hadászati pontjainak. A kedvező, többirányból is jól megközelíthető dunai és vág-dunai átkelési lehetőség, valamint a hely jó védhetősége egyaránt emelték jelentőségét. Mindezek azt eredményezték, hogy a környék már korán benépesült. Itt alakult ki a római Pannónia provincia egyik legjelentősebb települése, légiós táboráról híres, Brigetio.

A honfoglaló magyarok is korán felismerték a hely fontosságát és a védelemre legalkalmasabb helyen, a Csallóköz mocsaras keleti szögletében, a Duna és a Vág-Duna összefolyásánál, már a X. században erősséget emeltek. Ez a kis vár fejlődött az évszázadok folyamán meghatározó fontosságú helyé, a XVI. században már korszerű végvárrá.

A komáromi vár, mely a török hódoltság idején a magyar végvári rendszer egyik legfontosabb eleme volt és melyet a XVII. században még a legkorszerűbb elvek alapján építettek át, a török kiűzése után, mint a birodalom belsejében lévő vár, feleslegessé vált. A kincstár tehát igyekezett megszabadulni az 1763-as földrengés által egyébként is erősen megrongált vártól. Több más erősséggel egyidőben, 1782-ben az udvar a vár területét átadta a városnak, a kincstári épületeket pedig elárverezte.

A vár ekkor két főrészből állt. A legrégebb az ún. Öregvár volt, mely jellegzetes "teknősbéka" alaprajzát a mai napig megőrizte. A kelet-nyugati irányban fekvő vár öt bástyával rendelkezett. Ezek közül a két nyugati szabályos olaszbástya volt¹, a többi pedig a terep adottságait kihasználva épült. A főkaput a délnyugati bástya mellett az Újvár felé néző irányban helyezték el. Az Öregvárat -a keleti csúcsa kivételével -

¹ Egymást lövegtüzzel kölcsönösen biztosító, fedező szögletes bástyák. Az ilyen bástyákat Itáliában alkalmazták először.

vizesárok vette körül, amelyen keresztül hídvezetett a főkaputól az Újvárba. Az árok külső oldalán a hidat egy föld védmű biztosította. A vizesárok külső oldalán a falakat földhányások védték az ellenség tüzéségének a lövedékeitől, valamint tüzelőállást biztosítva a védőknek.

Az Újvár eredetileg az Öregvár külső védműveként készült, ezért - és alakja miatt - koronaműnek is nevezték. Területe azonban jóval nagyobb, mint a központi váré. Az ötszög alaprajzú erősség kelet felé nyitott volt. A védelem arcvonala nyugati irányba nézett, ahol a legfontosabb védművek álltak. A középső Madonna-bástya mellett két félbástya zárta le ezen oldal északi és déli végét. Az Újvárat szintén árok vette körül, melybe külső erődítési elemeket építettek. A nyugati oldalon két ékmű (ravelin) védte a bástyák közötti falszakaszt, illetve a déli a főbejárat - melyet szintén hídon át lehetett megközelíteni - biztosítását is ellátta. Az árokban további gátak (contregarde) szolgálták a védelmet. Ugyanebből a célból alakították ki a vár előterét is úgy, hogy az fedezze a várfalakat, lehetetlenné tegye az ellenség számára a rejtett megközelítést, valamint kedvező feltételeket nyújtson a várvédő lövegek számára a terület tüzalatt tartásához. Ezért az ároktól egy enyhe lejtő (sikozat vagy glacis) vezetett a városig. A lejtő gerince és az árok külső oldala között vezetett az ún. fedett út, illetve itt voltak gyülekező helyek a vár előterében szolgálatot teljesítő védők és a kirohanásra kijelölt csapatok számára. Ezt a területet az ellenség a lejtő miatt nem tarthatta szemmel, ezért nevezték fedettnek

Az Öreg- és az Újvárban több, különböző rendeltetésű épület állt. Mindkét helyen volt vártemplom, kaszárnya épületek, raktárak, kocsmák, melyek az árverés után is katonai célokat szolgáltak. Ezenkívül további lakóépületek, istállók, tömlöc, őrszobák kerültek új tulajdonosok kezébe.²

A várral szemben a Duna jobb-, illetve a Vág-Duna balpartján hídfőerődök biztosították az átkelők védelmét. Ezek egy négyszög alakú központi védműből és az ezeket jobbról és balról kísérő kör alakú

² Rovács Albin: A komáromi vár leszerelése Komáromi Lapok 1901. évf. 30. szám. 1-4. p.

földsáncokból (redout) álltak. A várat a hídfőkkel ideiglenes hidak kötötték össze, melyeket veszély esetén a várba lehetett vontatni. Ennek biztosítására az Öregvárnak kijáratai voltak a folyók felé.³

A vár biztonsága, védhetősége szempontjából hátrányt jelentett, hogy a Vág-Duna lerakott hordaléka az északi területet feltöltötte és így itt kialakult egy viszonylag nagy, szabad terület.

A vár helyzete 1807-től változott meg gyökeresen. Ekkor Bécsből mérnökkari tisztek érkeztek Komáromba, akik elvégezték a vár és a környék felmérését. Ezen munkák alapján a következő évben Marquis Chasteler tábornagy elkészítette a vár átépítésére vonatkozó tervet. E szerint elsősorban a hídfők korszerűsítését, az Öreg- és az Újvár helyreállítását kellett elvégezni. Ugyancsak növelni kellett az olyan fedezékek, helységek számát, melyek védtek az ellenség tüzérségének lövedékeitől, vagyis "bombamentesek" voltak. Ugyancsak e célnak feleltek meg, illetve a védelem hatékonyságát is növelték a várfalakba tervezett kazamaták.

A terv végrehajtására 1808-ban a Sopron és Zala megyei kiegészítésű 48. (Vukassovich) gyalogezredet vezényelték Komáromba. Az ezred 1500 fő újonccal történt kiegészítés után május 2-től november 1-ig dolgozott a várépítkezésen. Az ezred parancsnoka Hegyi Antal ezredes volt.⁴

A várépítéshez telkeket kellett kisajátítani, amelyet azonban a városban aligha bánhattak, hisz ezekért komoly kárpótlásokat fizetett a kincstár. 1808-ban az Öreg és az Újvár átépítéséhez lefoglalt telkekért 132 309 forintot és 29 krajcárt, a tervezett sáncok helyén lévő földekért 106 675 forintot és 22,5 krajcárt, a lejtő kialakítása miatt elvett kertekért, valamint építőkövekért 2 0568 510 forintot jutattak a volt

³ Gráfel Lajos: Komárom erődrendszere In: Új mindenek gyűjtemény 9. kötet (Madách, 1990) 33-37. p. alapján

⁴ Alexander Hold: Geschichte des k.k. 48. Linien-Infanterie-Regimentes (Wien,1875) 328. p.

tulajdonosoknak. Le kellett bontani egy iskolát és a plébánia templomot is, melyért az egyház 160 000 forintot kapott.⁵

A katonák mérnökkari tisztek irányítása mellett, szakemberek segítségével először az Öregvár helyreállítását végezték el. Használhatóvá tették a már meglévő kazamatákat, lakhatóvá a földalatti és feletti helységeket. Elkészült egy lőporraktár - földből - és kialakítottak egy földalatti pékséget is. E munkák - néhány földalatti folyosó kivételével elkészültek.⁶

Az Újvárban felújították annak külső, árok felőli falát (escarpe), a falon körbefutó mellvédet és a nyugati, középső Madonna-bástya szárnyait kazamatákkal látták el. Sor került a Duna felőli falazatlan félbástya feltöltésére is az előirányzott 8,77 méter (27 láb) magassáig. A mögötte lévő falszakasz kiegészítését az Öregvár árkáig elvégezték, itt azonban a szükséges magasságot még nem érték el. E szakasz végére építettek ugyanekkor egy tüzérségi ütegállást az említett árok fedezésére. Az északi falazott félbástya esetében az elvégzett munka a szárnyak kazamatáinak kiépítésére korlátozódott. A mögötte lévő falszakaszt a délihez hasonlóan kiegészítették. Ennek végétől a Vág-Dunáig egy zárógátat emeltek, amely az Öregvártól északra lévő területet védte. A gát egy rőzseköteggel erősített földhányás volt. Az Újvár kazamatáiból e gát előterét lehetett tűz alatt tartani, vagyis pásztázni. A falak magasítását, azokon a járatok, a mellvédek kialakítását itt is elvégezték.

Ugyancsak felújították az Újvár előterében lévő külső védműveket, emeltek a magasságukon és megerősítették ezeket.

Fontos feladatnak bizonyult a hídfők védőképességének visszaállítása és emelése. Megkezdték négyszögletű erődök falazását, kazamatákat építettek, raktárakat, menedékhelyeket alakítottak ki, illetve

⁵ Rostoványi Lajos: Komárom vára In: Magyar Katonai Szemle 1940. 10.szám 236. p.

⁶ Hadtörténelmi Térképtár (=HT) Rendezés alatt lévő irat. Memoire Über den jetzigen Zustand der Festung Comorn und die Arbeiten, welche im Jahre 809 am derselben zu machen wären. Wien den 18-ten Jänner 809 Chasteler F.M.L. Ezúton kívánunk köszönetet mondani Suba János úrnak, hogy az iratokat a rendelkezésemre bocsátotta és segített a Komárommal kapcsolatos vázlatok, tervek összegyűjtésében.

kutakat ástak. Újra építették az erődöktől jobbra és balra fekvő három-három föld védművet. Ezek között összekötő gátak építését is megkezdték.

A dunai hajóhidat július végére már helyreállították, a Vágon pedig december végére készült el a cölöphíd. A Vág-Dunán túli mocsaras területen történő átjáráshoz cölöputat fektettek le az ún. Hetényi-gátig.

A hídfők kiépítésére egyébként külön terv is készült. Ennek szerkesztője Thiery De Vaux vezérőrnagy volt.⁷ Ez két teljesen egyforma megerősített táborral számolt a folyók túloldalán. A táborok főerejét a fedezékekkel, raktárakkal, kazamatákkal, illetve ütegállásokkal ellátott központi erődök képezték volna, melyeket mind két oldalról három-három redout kísért. Ezt kiegészíti egy teljesen új elem, az erődök előterében lévő, fedett megközelítési lehetőséggel rendelkező előretolt sánc. A terv szerint az egyes elemeket gát köti majd össze, melyeken - a csatlakozásoknál mindenhol - kapuk teszik lehetővé a kitöréseket, az aktív védelmet. Az erődök árkait a folyókból földalatti csatornákon keresztül lehetett volna elárasztani. A tervező gondolt az árvíz veszélyre is, ezt gátak segítségével igyekezett szabályozni. A terv csak részben valósult meg.

Chasteler tábornagy terve 1809-re is a munkák gyorsított ütemű végzését irányozta elő. Az építkezéshez az udvar minden szükséges személyi és anyagi feltételt biztosított. A rendkívül rövid idő miatt azonban korlátozni kellett a készletek beszerzését, a ráfordítást. Az építkezést az időjárás miatt csak április végétől lehetett elkezdni, viszont a politikai körülmények miatt kiszámíthatatlan volt, hogy meddig tarthat. A várat július végéig mindenképpen olyan állapotba kellett hozni, hogy egy ostromnak ellenállhasson. A feladatokat ezért úgy ütemezték, hogy ez mindenképpen megvalósuljon.

Az építkezést a vár védelmi berendezéseinek a további helyreállításával folytatták. A legfontosabb a koronamű falának

⁷ HT G. I. h. 85/83

befejezése volt, mindenhol az előirányzott 27 láb magasság elérését. Ugyancsak fontos volt itt a kazamaták építésének a befejezése elsősorban a Madonna-bástyában és a félbástyákban, illetve a Vág-dunai oldalon a zárógát melletti szakaszon. Az elkészült falakon körbe mellvédeket és ezek mögött járatokat, tüzelőállásokat kellett kialakítani. Szintén sürgős feladat volt a hídfők erődjeinek, redoutjainak erősítése. Szükséges volt továbbá, a Vág-Duna jobb partján két olyan kis félhold alakú földsánc (lunette) emelése, mely a hídfőből való visszavonulást fedezte.

A várostól délre fekvő Duna-sziget gyors megerősítésére is nagy figyelmet fordított a tervező. A sziget nyugati felében kiásott keresztárkot földhányással, illetve az e mögé emelt megerősített épülettel ún. blokkházzal kívánták fedezni.

Ezen munkák elvégzése után kerülhetett sor a védőőrség és a készletek elhelyezésére alkalmas épületek, fedezékek emelésére. A terv a következő nagyságú állománnyal számolt:

Az Öregvárban: 1000 fő gyalogos
 214 fő tüzér és segédek
 30 fő árkász

Az Újvárban: 3000 fő gyalogos
 724 fő tüzér és segéd

A két hídfőerődben együtt:
 5000 fő gyalogos
 1000 fő lovas
 487 fő tüzér és segéd
 40 fő árkász

Az építkezéssel kapcsolatban a terv két eshetőséggel számolt. Amennyiben július és november között támadás még nem várható, akkor ezen időszakot fel kell használni arra, hogy ideiglenes jelleggel, de minden szükséges épületet, fedezéket és raktárhelységet elkészítsenek.

Ha viszont novemberig egyáltalán nem kell ostrommal számolni, akkor kazamatákkal ellátott, a béke elhelyezésnek is megfelelő "bombamentes" épületeket kell emelni.

Az első esetben a már rendelkezésre álló helységek legcélszerűbb kihasználásával az Öregvárban olyan raktárakat kell kialakítani, ahol a két hídfőt védő állomány számára tizenöt napi - beleszámítva a lovak elesését is - az Öreg- és az Újvár őrségének negyvenöt napi élelme elhelyezhető. Ugyancsak itt - az udvaron álló egyemeletes épületnek a mellvéd szintje felé nyúló részének visszabontása után - további ideiglenes fedezékek építésével az őrség szolgálaton kívüli részét is el lehetett helyezni. A kazamatákban ugyanakkor egy 540 férőhelyes kórház létesítése is elengedhetetlenül fontos.

Az Újvárban tervezték az udvaron álló két nyitott barakk megerősítését, így a kazamaták felhasználásával és föld fedezékek emelésével itt is megoldható az állomány elhelyezése.

Nehezebb volt a hídfők kérdése, ugyanis azokat önálló tevékenységre is fel kellett készíteni, így mind az állomány, mind a feltétlenül szükséges készletek elhelyezését meg kellett oldani. Ki kellett alakítani ugyanakkor kisebb kórházakat is. Mindezen feladatok ellátására a központi erődökben mindenképpen szükségesnek tartottak új, erődített épületek emelését.

Második esetben, vagyis amikor november végéig elegendő idő áll az építkezésre, az épületeknek az alaprendeltetésükön kívül, több más célnak is meg kell felelniük. Ez esetben külön elhelyezést kaphat a parancsnok, a parancsnokság, a különböző beosztású tisztek. Az épületek a várak belső védelmét is erősíthetik, mintegy újabb védelmi vonalat létrehozva. A védelmet szolgálta az Újvárból az Öregvárba vezető híd nyugati feljáratának egy ék alakú védművel való megerősítése is.

A legfontosabb annak az Újvárban létesítendő kétszintes, alapincézett, mellvédekkel erősített épületnek a kivitelezése volt, mely

követi a várfal vonalvezetését és mely ehhez hidakkal kapcsolódik. Az épület földszintjét puska, emeleti szintjét pedig ágyú lörésekkel tervezték. Amennyiben az ellenség a várfalat elfoglalja, a hidak lerobbantása után az épület is tovább védhető. Az épület békeidőszakban egy ezred törzse, nyolc gyalogszázad, 150 tüzér, 60 árkász, a tér- (helyőrség-) parancsnokság, egy nevelő intézet, valamint egy helyőrségi templom elhelyezését teszi lehetővé.

A másik fontos épület a zárógáttal párhuzamosan, attól keletre épülne fel, hasonló védelmi feladattal mint a másik. Itt békében egy 1500-2000 fős kórház működhetett. Ebben a változatban a hídfőkbe tervezett épületek kiépítésére is nagyobb gondot kell fordítani elsősorban, abból a szempontból, hogy ezek javítsák a védelmi képességet, valamint a hídfők kiürítésének fedezése szempontjából is hasznosíthatók lehessenek. A terv szerint az Öregvár északi részén egy kikötőt is ki kellett alakítani a várvédelemhez szükséges sajkák számára. A Duna-sziget által védett folyóágban pedig lehetővé kívánták tenni, hogy a hajóhíd tagjait itt tárolják.

Chasteler táborszernagy mindenesetre a második változat megépítését javasolta, ehhez kérte a szükséges személyi és anyagi feltételek biztosítását. Ez teszi lehetővé a várban szükséges erők készletek biztonságos, ugyanakkor kényelmes elhelyezését is. A táborszernagy szerint a vár védelemének ellátásához szükséges egy tizengyelcszázados ezred, a hozzátartozó törzssel és iskolával, valamint 150 tüzér és 60 árkász, szintén az irányításukat ellátó tisztekkel. Számukra negyvenöt napra élelmet és lőszert kell biztosítani. Ezenfelül ugyancsak el kell helyezni a várban egy 80 000 fős tábori hadsereg számára három hónapos készletet is.

A jóváhagyott terv szerint a munkák áprilisban megkezdődtek, bár ettől hamar el is kellett térni, hisz először a januári árvíz okozta károk kijavítását kellett elvégezni. A kivitelezésnél legfontosabb célként azt határozták meg, hogy a vár minél gyorsabban védhető állapotba kerüljön. A munkálatokat Martin Dedovich mérnökkari ezredes

várparancsnok irányította, aki úgy ítélte meg, hogy június vége előtt e helyzet nem érhető el, a hídfők esetében pedig még később várható a legszükségesebb munkák befejezése. Az építkezés pedig megkapott minden támogatást. Az érintett országrész májusra már több mint 2000 munkást biztosított, illetve a készletek felhalmozására is kész volt.⁸ A feladat azonban túlságosan sok volt és minden erőfeszítés ellenére az újabb háború kitöréséig a munkálatok nem fejeződtek be.

Az 1809 júniusában Komáromba érkező József nádor naplójába a következőket rögzítette: "300 ház, 3 egész utca leborotválva, 1 1/2 millióra becsülve. A vág-dunai hídfő minden redutja elkészült. Falazott oldalak. Az összekötővonal munka alatt. A főerőd. Jó állapotban. Szükséges magasság. Lőpor raktár. Kazamaták. Alap a blokkházhoz. Blokkházak a redoutokban 14 napon belül készen lesznek. Híd a Vág-Dunán leverte. Hetényi Duna. Kettős jégtörők. A jég hatása az utolsó télen. Várföld(?). Körsáncok rőzsekötegekkel cölöpözve. Tüzérségi és épületfa raktárak. Árok. Contregarde. Szarvmű (sic!) egészen felszerelve. A mellvéd és a falon lévő járat még nincs kész, a többi igen. Egy 4000 fős kazamatázott kaszárnya alapozása. Szakaszolva. Az árok száraz. Madonna-bástya. Ravelinek készen. Contregarde-ok munka alatt. Fedett út, lejtő még nincs. Lunette-ek a Dunánál felszerelve. II. Ferdinánd császár Öregvára. Vizesárok. Kazamaták 3000 fő és 3 havi mindenféle készlet számára. Levegős, száraz, magas, szépen boltozott. Lőpor raktár. Sütőde-lakások. Kórház. Kaszárnya és raktár a Dunánál. A hajóhíd belül. A dunai hídfő. 3 redoutból 2 félig kész, egynél még sok van vissza, különben kész nagy védmű, kedvezőtlen hely, nincs blokkház. Az összekötővonalat elkezdték. Belső erőd majdnem kész. A blokkházak alapozása 14 napon belül megkezdődik. Előnye és hátránya a várnak, helyőrséggel és készletekkel ellátva...". A várat már védelmi állapotban helyezték, viszont a hídfők számára a szükséges védőket és a felszerelést az esetleg ide vonuló hadseregnek kellett biztosítani.

⁸ József nádor iratai. Kiadta Domanovszky Sándor I-III. kötet (Budapest, 1935) III. kötet 1807-1809. 459. p.

⁹ József nádor iratai III. 469. p.

Európában 1809-re alapvetően megváltozott a politikai helyzet. Az Osztrák Császárság - külső támogatásban bízva, valamint a francia hadak spanyolországi lekötöttsége miatt - elérkezettnek látta az időt, hogy hadat üzenjen Franciaországnak. A háború megindításával azonban korántsem értettek egyet a katonai vezetők - elsősorban a császári-királyi hadsereg főparancsnoka Károly főherceg - mivel a haderő átfogó reformja még nem fejeződött be. A katonai érveket - mint annyiszor - ismét háttérbe szorították a politikai megfontolások és megindult a háborús felkészülés.

A hadüzenet után, 1809 tavaszán az összpontosított osztrák főerő a Duna mentén nyomult előre, kisebb erő pedig egyrészt Itália, másrészt Lengyelország felé indult támadó hadjáratra. Napóleon azonban ismét hamar átvette a kezdeményezést és Regensburg környékén először megállította, majd visszavonulásra kényszerítette I.Ferenc csapatait. A francia hadsereg május 13-án - rövid időn belül immár másodszor - bevonult Bécsbe.

Károly főherceg a főváros kiürítése után a Dunától északra összpontosította csapatait, ahol május 21-22-én az asperni csatában megakadályozta a francia csapatok átkelését. Ezután a hadműveletekben másfél hónapos szünet állt be, melyet a felek a csapatok létszámának növelésére, erők összpontosítására használtak fel.

Károly főherceg magához kívánta vonni az Itáliából visszavonuló és június elsején már Körmenden álló János főherceg hadtestét, illetve a magyar nemesi felkelő sereget. Napóleon ugyancsak Itáliából várt segítséget. Az északra vonuló Eugen alkirály csapatait azonban a francia császár Bécsújhelyből Sopron-Pápa irányba rendelte, hogy akadályozzák meg János főherceget az osztrák főszereggel való egyesülésben.

János főherceg ekkor azonban már Győrben állomásozott és egyesült a magyar nemesi felkelés erőivel. A két sereg június 14-én itt ütközött meg, mely az osztrák és magyar csapatok vereségével végződött.

Az ütközet után a visszavonuló csapatok számára Komáromot határozták meg gyülekezőhelyül.

A vereséget követően József nádor, a magyar nemesi felkelő sereg főparancsnoka értesítette Dedovich ezredest, hogy csapataival szállja meg a dunai hídfőt és készüljön a visszavonulók rendezésére, a fegyelmezett átkelés irányítására.¹⁰ A csapatok másnap hajnaltól érkeztek a hídfőhöz, ahol azonnal megkezdték szétválogatásukat és a hajóhídon keresztül a Duna balpartjára irányították őket. Először a tartalék tüzérség, majd az élelmiszer- és a lőszerkészleteket, a poggyászokat szállító szekerek következtek. Ezután a tüzérségre került sor, ezt követte a gyalogság, végül a lovasság. János főherceg csapatai, valamint a nemesi felkelők nagyobb része június 15-én tíz óráig átkelt a hídon.

A hídfőben az ütközetben tartalékként szerepelt Siegenfeld ezredes különítménye maradt, három gyalogzászlóaljjal, két lovasszázaddal és kettő löveggel.¹¹ Ezen csapatok, esetleg egy nagyobb létszámú erő elhelyezésére, illetve védelme érdekében sáncokat kellett építeni. Ennek kivitelezése a dunai hídfőerődre támaszkodva Újszöny települést körbevéve történt, természetesen csak az ún. tábori erődítés szabályai szerint. Ez azt jelentette, hogy nem összefüggő rendszerként, hanem csak földből kialakított támpontokból állt, melyet cölöpökkel, rőzse kötegekkel erősítettek meg.¹²

A sietségre szükség is volt, mert másnap már megjelent a hídfő előtt egy francia hadosztály és egy hadtest részei. Napóleon császár Jenő alkirálynak írt levelében, melyben gratulált győzelméhez, felhívta figyelmét a Komáromi-híd fontosságára, lehetőség szerinti rombolására. Ezt két féleképpen lehetett elérni, vagy csapatok által, vagy a Dunán leúsztatott hajók, hajómalmok igénybevételeivel. A Komárom előterébe érkező francia csapatok azonban már nem zavarhatták meg az átkelést. A visszavonuló osztrák és magyar sereg parancsnokai ugyanakkor - nagy

¹⁰ Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon 1809 (Budapest, 1987) 154-155. p.

¹¹ Veress D. Csaba: i. m. 164. p.

¹² Kecskés László: Komárom az erődök városa (Komárom, 1984) 160. p.

előrelátásról bizonyoságot téve - elrendelték, hogy a Duna jobb partjáról minden úszó alkalmatosságot vontassanak át a túlsó oldalra. Ezzel a franciák híd építését is nehezítették.¹³

A francia 9. (Sahuc) könnyűlovas-hadosztály és az V. (Macdonald) hadtest csapatai június 16-án a reggeli órákban kezdték megtámadásukat, előrevetett osztagokkal és tüzérséggel. A hídfő ellen ugyan nem értek el sikert, viszont elfoglalták Ácsot, melyet eddig a császári-királyi csapatok tartottak megszállva.

A francia támadás hatására a Duna jobbpartján védekező különítményt a várból, elsősorban lovas alakulatokkal erősítették meg. Ugyancsak beavatkoztak a küzdelembe a várvédő lövegek is, melyek egy ellenséges löveget megsemmisítettek, aminek hatására a francia tüzérség visszavonult¹⁴. A Dunán átkelő osztrák Frimont-lovashadosztály sikeresen támadott Ács felé, melynek eredményeként a helységet visszafoglalták. Ezzel egyidőben a Dunától északra, illetve déli irányba is eredményes vállalkozásokat hajtottak végre lovas különítmények.

A sikerek hatására János főherceg és József nádor elhatározták, hogy megkísérlik az ostromlott Győr felmentését. Ennek fedezésére a hídfőt továbbra is a Frimont-lovashadosztálynak kellett megszállnia, melyet megerősítettek felkelő lovassággal és lövegekkel. A Duna-szigeten nyolc ágyút állítottak fel. Ezen intézkedés helyességét bizonyítja, hogy a franciák június 18-án újabb kísérletet tettek a hídfő elfoglalására, de a 2.(Montbrun) könnyűlovashadosztály támadását a védők visszaverték. Ebben az időszakban a Duna-hidat három zászlóalj védte.¹⁵

Másnap a Duna északi partján megindult a felmentési kísérlet, ami azonban nem járt sikerrel. Június 22-én leállították a támadást, ugyanis János főherceg csapatait Pozsonyba rendelték, hogy könnyebben

¹³ Veress D. Csaba: i. m. 178. p.

¹⁴ József nádor iratai III. 504. p.

¹⁵ Veress D. Csaba: i. m. 185. p.

egyesülhessen a fősereggel. A főherceg Komáromban a vár védelmére 5000, a hídfő védelmére 3000 főt tartott szükségesnek hátrahagyni, ezért a 4500 fős őrséget ki kellett egészíteni.¹⁶ Komáromban a következő erők maradtak:

- a 53.(Jellacic) gyalogezred két zászlóalja
- a 16.(Lusignan) gyalogezred két zászlóalja
- a 3. szluini határőr gyalogezred egy zászlóalja

Július elején a vár biztosításában még további tizennégy felkelő lovasosztály is részt vett.¹⁷ Komárom feladata ekkor a nemesi felkelő sereg felkészítésének elősegítése volt.

A hídfőt június 27-én még egy újabb támadás ért, amikor két francia hadosztály kísérelte meg a császári csapatokat az északi partra üzni. A 2. (Montbrun) könnyűlovas-hadosztály és a 2. (Lamarque) gyaloghadosztály részei először ugyan megfutamították a hevesi lovasezred elsővonalban álló századát, de újabb lovas századok és a 3. szluini határőr gyalogezred egyik zászlóaljának beavatkozása megfordította a harc menetét. A francia csapatok kemény küzdelem után kénytelenek voltak visszavonulni.¹⁸

A francia csapatok július 1-én is megkíséreltek egy újabb támadást, ekkor a sáncot már két helyen át is törték. A tizenegy löveggel támogatott négyezerfős védősereg azonban nehéz küzdelemben visszaverte a támadókat. A védők harcát azonban nagyban nehezítette az, hogy a Dunán keresztül az összeköttetés bizonytalan volt.¹⁹

Ezután komolyabb támadás a hídfőt már nem érte, ugyanis a magyarországi francia csapatok zömét is kivonták az országból.

¹⁶ József főherceg június 16-i levelét közli Bodnár István: A győri csata 1089 június 14-én (Budapest, 1897)

¹⁷ Veress D. Csaba: i. m. 223. p.

¹⁸ Veress D. Csaba: i. m. 204. p.

¹⁹ József nádor iratai III. 544. p.

János főherceg csapatainak elvonulása után Komárom erősítése tovább folyt. Ennek júliustól a legfontosabb területe a város védelmét szolgáló ún. Nádor-vonal kiépítése volt. József nádor július 1-én rendelte el ennek megvalósítását. A terv jóváhagyása után megkezdték a vonal földsáncainak és hat redoutjának kivitelezését. A vonal a Duna bal partján, a Kálváriahegynél indult és a Vág-Dunáig vezetett. Szükség volt a terep rendezésére is, elsősorban a tervezett sáncok előtt magasodó Akasztóhegyet kellett elhordani, szőlőket megszüntetni. Meghagyták viszont a tervezett 1. számú redout előtt, a Pozsonyi út mellett álló Kálvária templomot. A tervezésnél figyelembe vették a Nagy- és a Kisér medrét, melyeket a redoutokból mindenképpen tűz alatt kellett tartani²⁰.

A redoutok szabályos négyzet alaprajzúak voltak. Az egyik sarok a várható támadási irányba nézett, míg másik kettővel az összekötő sáncokhoz csatlakozott. Minden sánccszakaszokon két-két kijáratot hagytak a kitörést, támadást végrehajtók számára. A vonal balszárnya mögött barakk tábort építettek ki a védelmet biztosító állomány számára.²¹ E hely azért is alkalmasnak bizonyult védelemre, mert a lovasság számára kitűnő lehetőséget biztosított a rejtett felvonulásra, ugyanis a város felé a sánc mögötti terület enyhén lejtett.

A vonal előterét a Duna-szigetre, illetve a Vág-Dunán lévő Apáli-szigetre tervezett útegekkel fedezték.

Az építkezés a gyalogság számára alkalmas sáncok építésével kezdődött. Ezt 3000 fő nyolc nap alatt elkészíthette, így ennek kivitelezésére Dedovich ezredes a parancsot haladéék nélkül meg is kapta. Ez a sánc már alkalmas volt a város, valamint a készletek és a hajók megvédésére, melyek nélkül a hadsereg ellátása, utánpótlása hosszadalmas lett volna.

A tervnek megfelelően a munkálatok július első napjaiban már nagyerővel folytak, 8-án az 1. és a 4. redout építését már majdnem

²⁰ József nádor iratai III, 540. p.

²¹ HT G.I.h. 185/84

befejezték, sőt, négy nappal később a nádor már megállapíthatta, hogy e két védmű a 3. számúval együtt már kész, a 2. kivitelezése is nagyrészt befejeződött, a 4., 5. és a 6. esetében viszont még a munkák nagy része hátra volt.²² A redutokat rőzsekötegekkel erősítették, amely nagyobb szilárdságot adtak a homokos területen épült sáncoknak. A védműveket összefüggő árok védte, melynek oldalait cölöpökkel védték a beomlástól. A 2. és a 4. redout előtt lehetőség volt a patakok vizének felduzzasztására, így ez egy újabb akadály volt a támadó ellenség számára. Sok gondot okozott a terület alacsony fekvése is, melynek következtében az árkot gyakran elöntötte a víz. A sánc mögött keresztöltéseket, fedezékeket emeltek a védők biztonságos elhelyezése és közlekedésének biztosítására.

Gondot fordítottak arra is, hogy a sáncok előteréből a fákat kivágják, így biztosítva a szabad kilátást. Folyt az Apáli-sziget megerősítése is, ahol három redoutot alakítottak ki. Nagyobb szabású építkezések folytak a Duna-szigeten is. Körbe mellvéddel megerősített futóárkot alakítottak ki. A sziget jobb oldalán 29, a baloldalán pedig kilenc üteg számára készítettek elő állásokat. Emeltek ezenkívül több redoutot és kisebb védműveket is.

A szeptember végéig kiépült ideiglenes, tábori jellegű sáncrendszer egy mögötte elhelyezkedő hadsereg számára megfelelő védelmet jelenthetett.²³

A fő hadszíntéren július 5-én és 6-án ismét megmérkőzött a francia és az osztrák főszereg is. A francia csapatok soraiban ott harcoltak Jenő alkirály hadosztályai is, viszont János főherceg lekéste a döntő wagrami csatát. Napóleon ezúttal teljes győzelmet aratott, a császári-királyi főszereg a Thaya folyó mögé vonult vissza. Az üldöző francia sereggel Károly főherceg egy újabb összecsapást mindenképpen elakart kerülni, így július 12-én megkötötte a znaimi fegyverszünetet.

²² József nádor iratai III. 574. p.

²³ József nádor iratai III. 693. p.

János főherceg hadteste Komáromba vonult vissza, ahová 12-ig megérkezett I. Ferenc császár is. Az összeült haditanács ekkor még elvetette a fegyverszüneti egyezmény jóváhagyását, de látva a francia sereg felvonulásának erejét az uralkodó két nappal később azt mégis aláírta.²⁴

Az egyezmény értelmében a császári-királyi csapatokat a Galícia-Pozsony-Győr-Szentgotthárd-Fiume vonal mögé kellett visszavonni. A Cseh- és Morvaország területén álló főszereg - a július 26-án lemondott Károly főherceg helyett - Johann Lichtenstein herceg irányítása mellett Magyarország északnyugati részébe vonult vissza. A főhadiszállást Komáromba helyezték át. Az itt tartózkodó uralkodó is ide tette át a székhelyét és ide költözött a császári-királyi udvar is. A vár megnövekedett fontosságára való tekintettel Paul Davidovich tábornagyot kinevezték Komárom kormányzójává. A főhadiszállás augusztus elejéig volt itt, ekkor áthelyezték Érsekújvárra.²⁵

A magyar nemesi felkelő sereg a Dunántúlon helyezkedett el és fő feladata az erőgyűjtés, a felszerelés és a kiképzés folytatása volt. A seregből a Hadik-hadosztály tartózkodott a Duna jobbpartján lévő sánc táborban. Itt azonban elsősorban nem a védelmi feladatokat látott el, hanem kiképzést folytatott. Megfordultak itt más felkelő csapatok is, akiknek a gyakorlatait I. Ferenc is többször végig nézte. Folytak tovább a vár erősítési munkálatai is, melynek eredményességét július 27-én egy ostrom gyakorlattal ellenőrizték. Az uralkodó ekkor fejezte ki azon akaratát, melyet egy következő évben elkészített erősítészeti terv a következőképpen fogalmazott meg: " ... mint az egész monarchia egy főközponti-raktára ... egy 200 000 fős hadseregnek bombamentes menedékhelyeken való biztonságba helyezése"²⁶

²⁴ Veress D. Csaba: i. m. 231. p.

²⁵ Veress D. Csaba: i. m. 239-240.p.

²⁶ Takáts Sándor: Lapok egy kisváros múltjából (Komárom, 1886) 173. p. Más vélemény szerint ezt Dedovich altábornagy fogalmazta meg 1810. évi erősítési tervében Heinrich Blasek: Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Genie-Waffe. (Wien, 1898) 722. p.

Az uralkodót azonban ebben az időszakban leginkább az a kérdés foglalkoztatta, hogy folytassa-e a háborút, vagy pedig békét kössön. Környezetében mind a két megoldásnak több befolyásos híve volt. A háborút elsősorban a császárné, Mária Ludovika és Ferenc főherceg kívánta folytatni, míg János és József főherceg a békekötésre akarta rábeszélteni az uralkodót. A háborús párt került fölénybe, amikor július 27-én Mária Ludovika megérkezett Komáromba és I. Ferencet rábeszélte, hogy menjenek Tatára. Itt kevesebb befolyása lehetett a szinte állandóan Komáromba tartózkodó József főhercegnek.²⁷

A további hadjáratra való felkészülést szolgálta a csapatok átcsoportosítása, melynek során a II. tartalék hadtestet Komáromtól délre helyezték el. A hadtest védelmére nagyszabású tábori erődítéshez kezdtek, melyet Friedrich Wezelsperg alezredes irányított.²⁸ A munkálatokat a megerősített hadtest katonái, felkelők és a környék lakosai végezték. A sáncok Ácstól Nagyigmádon keresztül Csép és Tárkány helységig húzódtak. E munkához - az Ó- és Újszöny közötti szakasz elkészítéséhez - vezényelték a 34.(Davidovich) és a 62. (Franz Jellacic) gyalogezredet, melyek szeptember 20-tól naponta 800 munkást biztosítottak.²⁹

Szeptember 7-én Újszönnél is újabb erődítési munkálatokat kezdtek, melyekhez 1000 embert rendeltek ki. Munkások jöttek a város környékén kívül a környező megyékből, például Liptóból is.³⁰

A fegyverszünet szeptember 20-án lejárt, de az osztrák uralkodó elérte ennek tizenöt napos meghosszabbítását. Ebben az időszakban azonban már egyre inkább a béke pártiaknak sikerült felülkerekedniük és I. Ferenc végül is október 14-én aláírta a schönbrunni békét. Ez az Osztrák Császárság számára újabb, komoly területveszteségeket jelentett. Elcsatolták Krajnát, Triesztet, Fiumét, Horvátország egy részét,

²⁷ Veress D. Csaba: i. m. 248. p.

²⁸ Veress D. Csaba: i. m. 268. p.

²⁹ Geschichte des K. und K. Infanterie-Regimentes Nr. 34. (Kaschau, 1900) 421-422. p.

³⁰ Kecskés László: i. m. 161. p.

melyekből létrehozták az Illyr Tartományt. Területeket kapott Bajorország, Oroszország is, és császárság kárára növelték a lengyel állam területét is. A súlyos hadisarc megfizetése mellett kötelezték a bécsi udvart, hogy bontsa le Brün, Bécs és Grätz erődítményeit.

A területveszteségek azt jelentették, hogy a birodalom határai nyitottá váltak, így létre kellett hozni az erődök egy új rendszerét, mely szavatolta császárság biztonságát. E rendszer kidolgozására János főherceg, a császári-királyi mérnökkar főigazgatója kapott megbízást.

Az előterjesztett javaslat szerint a megváltozott körülmények között már nem lehet a birodalom határait mindenhol egyformán várakkal, erődökkel lezárni.³¹ A legfontosabb irányok - a Duna-völgye, a délről az örökös tartományok és Magyarország felé irányuló utak - lezárása mellett fontos, hogy a birodalom belsejében egy olyan terület megtartása, amely biztosítja a Dunát, a fővárost, mely fontos az utánpótlás szempontjából és hadműveletek bázisaként szolgál. E célra a legalkalmasabb Komárom, melynek az értékét János főherceg 60 - 70 millió birodalmi forintra becsülte.

A legszükségesebb feladat tehát a vár védelmi képességének emelése, melyhez 1810-re 1 millió birodalmi forintot azonnal ki kell utalni. A továbbiakban a környező mocsarakat le kell csapolni, utakat, töltéseket kell építeni. Az eddig elkészült ideiglenes erődítéseket a lehető leghamarabb állandó építményekre kell cserélni.

A birodalom új és az uralkodó által jóváhagyott erődítészeti rendszerének kidolgozása a császári-királyi fő-mérnökkari hivatalra hárult, ezen belül is a hadmérnök-karra, ahol többek között Chastler és De Vaux is szolgált. A mérnökkar alárendeltségébe tartoztak az erődítési kerületi igazgatóságok, melyek a birodalom egyes országaiban, tartományaiban irányították az építési, fenntartási munkákat. Nagyobb, kiemelt helyeken, várakban erődítési igazgatók működtek. Ezen szervezet

³¹ Beiträge... 634-637. p.

végezte el János főherceg által előterjesztett terv gyakorlati végrehajtását, természetesen az anyagi lehetőségek figyelembe vételével.

Komárom esetében a konkrét tervezést a fenti útmutatások és az eddig elvégzett munkák, valamint a háborús tapasztalatok alapján Dedovich mérnökkari vezérőrnagy a vár parancsnoka és erődítési igazgatója végezte el.³² A terv további külső sáncok építését irányozta elő az Öreg- és az Újvár körül. A Nádor-vonal - az állandó erődítéssel szerinti - átépítésével és folytatásával a folyók partján az Újvárig, biztosítani kívánta a város teljes védelmét. A vonal előtt egy csatorna kötné össze a Dunát a Vág-Dunával, melynek túlsó partján is külső, előretolt védművek képezik az első védelmi vonalat. A terv szerint meg kell erősíteni a vág-dunai hídfőt, ahová két cölöphíd vezetne át.

Dedovich teljesen új erődök építését tartotta szükségesnek a Duna jobb partjára. A régi sánc helyett a Duna-sziget keleti végével szembe tervezett egy új, hasonló hídfőt, mely összeköttetésben állna, az ettől északra emelkedő Homokhegyen építendő erőddel. A várost és a hídfőt egy a szigeten áthaladó cölöphíd köti majd össze. A tervben gondoltak a Duna-sziget megerősítésére is sáncokkal, redoutokkal, illetve keresztárkokkal. A városból szigetre - az említett hídon kívül - még egy állandó átkelési lehetőséget is biztosítani kívántak. Megmaradt volna ugyanakkor az Öregvárat a Duna túlsó partjával összekötő hajóhíd is, de már biztosítás nélkül. A terv azonban nem valósult meg, mint ahogy De Vaux táborszernagy 1817-ben készült, átépítésre vonatkozó elképzelése sem valósulhatott meg.

A fő feladatnak ebben az időszakban a vár lakhatóságának biztosítását tekintették vagyis, hogy a helyőrség, valamint a felhalmozott készletek megfelelően elhelyezhetők legyenek. 1810-ben az Újvárbán elkészült a Chasteler-féle tervben szereplő laktanyaépület. Ennek jegyében rakták le 1815 május 15-én - szintén az Újvárbán - a parancsnoki épület alapkövét.³³ Az ebből az alkalomból rendezett ünnepséget a már elkészült egyemeletes épületen egy emléktáblával

³² HT G.I.h. 308/4

örökítették meg: "Az alapkő ezen helyen letéetett a legfelségesebb trónörökösnek, Ausztria főhercegének József királyi Palatínusnak saját keze által, Oldenburgi Katalin orosz nagyhercegnő közreműködésével." Az épületek érdekessége volt, hogy a tűzvész, illetve bombázás esetén a tetőszerkezet a sarkoknál leereszthető volt.³⁴

A következő években elsősorban a külső földsáncokat, védműveket elhanyagolták és csak kevés javítást végeztek ezeken. A munkálatok nem, vagy csak lassan haladtak Néhány évvel később azonban, amikor a birodalom anyagi helyzete már megengedte a hídfőkben elvégezték a főerődök falazását, folytatták a blokkházak építését, illetve ezeket is kőfallal erősítették meg. A tetőszerkezetek ekkor azonban még csak fából készültek el.

Az 1809-es év hadieseményeinek egyik tanulsága volt, hogy a Duna jobb partjának a biztosítására nagyobb gondot kell fordítani, így ezen a területen hamar megkezdődtek a kisajátítási tárgyalások. A Zichy családtól 1817-ben a Homokhegyet, majd 1833-ban szőnyi, várföldi és szentpéteri területeket vette át a kincstár, nem csekély anyagi áldozatok árán.³⁵

1827-től megkezdődött az Öregvár belsejének is célszerűbb kialakítása. Az építkezés során száznégyszáz különböző rendeltetésű helységet alakítottak ki. Lehetővé tették a legénység kényelmesebb elhelyezését, célszerűbb élelmiszerraktárakat létesítettek, sütödét emeltek és a vár keleti nagy bástyájában helyezték el a hatalmas lőszertárat. Az építkezés 1839-ig tartott és összesen 215 678 forint 19 krajcárnyi költségfordítást igényelt.³⁶

³³ Rostványi Lajos: i. m. 237 p. Kecskés László szerint az alapkő letétele 30-án volt Kecskés László: i. m. 165. p.

³⁴ Fényes Elek: A magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben részletes és kimerítő leírása Magyar és Erdélyországnak I. kötet Komárom vármegye (Pest, 1848) 81. p.

³⁵ Kecskés László: i. m. 165. p.

³⁶ HT G.I.h. 185/38, részben közli Kecskés László: i. m. 165. p.

1833-tól megkezdődött a háborús években ideiglenes jelleggel emelt erődítések átépítése is. Ez elsősorban a Nádor-vonalra vonatkozott. A terveket Pflügl mérnökkari százados dolgozta ki és nagyrészt a munkálatokat is ő irányította.³⁷

Az új kőből és téglából emelt védműrendszer a régi sáncokhoz képest eltérő vonalvezetésű volt. Az első és második bástya még a redoutok helyére épült, viszont ezután a vonal enyhén a város felé visszahúzva haladt tovább. Az építkezés alatt a balszárnyi redoutokat egyelőre nem bontották le, a munkák fedezése érdekében.

Az új Nádor-vonalat - melyet végül is egy módosított 1839-as terv szerint építettek meg - öt bástya erősített, melyeket folyamatos fal kötött össze.³⁸ A védműveket árkok védték, melyeknek mindkét oldala falazott volt. Az ötszögletű bástyák közel egyformára épültek, oldalaikkal fedezve egymást. A bástya hátsófalán (retachament) egy félkör alakú, hét löveg elhelyezésére alkalmas lövegállás épült, mely a sáncokat belülről védte. Ezzel szimmetrikusan a város felé is hasonlóképpen oldották meg a védelmet. A retrachament tört végei két szinten az árokat pásztázták, az emeleti szintről lövegekkel, földszintről pedig kézfegyverekkel.

A sáncvonalak közepén enyhén tompaszögben megtörtek, ahol lövegállásokat ún. köztibástyákat alakítottak ki. A bástyákban és az összekötő falakban egyaránt kazamatákat építettek, melyek egyrészt a csapatok, a lövegek, a készletek elhelyezésére szolgált, másrészt pedig a lőrésen keresztül az árok is védhető volt.³⁹

Különös gondot fordítottak a a várost megközelítő utak átvezetésére is. A nyugatról érkező pozsonyi út a Duna és az 1. számú bástya mellett érte el a vonalat. (Ekkor már nem állt a Kálvária templom) Itt az út egy földsáncon vezetett keresztül, majd balra fordulva egy külső

³⁷ HT Memoire..., továbbá G.I.h. 185/84

³⁸ HT G.I.h. 182/2

³⁹ Gráfel Lajos: i. m. 51-52.p.

kapun jutott be az árokba, innen ismét egy kapun keresztül keleti irányba haladva érte el a Pozsonyi kaput. Ezt a főbejáratot egy külön árok és csapóhíd biztosította. A bástyában haladó utat falak kísérték, melyek mögül kazamatákból lehetett megakadályozni a Pozsonyi-kapu megközelítését. A kapu 1844-ben készült el.

A gutai út bejáratát hasonlóképen oldották meg. A 3. számú bástya a régi út tengelyébe épült, ezért annak vonalvezetését megváltoztatták. Az új út a 3. és 4. számú erőd között egy köztibástyánál érte el a vonalat, itt jobbra fordulva az árokban haladt a 3. számú bástya jobb szárnyáig. Ekkor balra kanyarodva elérte a Gutai-kaput, melyen áthaladva, a bástya mögött a régi útba torkollott. A Nádor-vonal 5. számú bástyájánál az Apáli kapun hasonlóképen lehetett bejutni a városba.

A Nádor-vonal kiépítésével egyidőben megkezdődtek a tervező munkák a Duna jobb partján kialakítandó sánctábor létrehozására is. Pflügl őrnagy 1839-ben, majd Schaurot mérnökkari ezredes 1847-ben dolgozott ki egy tervet a Homokhegyen építendő erődre és az ehhez kapcsolódó sánctáborra vonatkozóan.⁴⁰ Ugyancsak tervbe vették a Nádor-vonal építésének a folytatását a Vág-Duna parton az Újvárig. 1848 tavaszáig azonban nem kezdődtek el ezen munkálatok és a Nádor-vonal sem készült el teljes egészében. Az utolsó, a Vág-Duna balpartján fekvő V. számú bástya építése még nem fejeződött be.

1809 óta a várban folyamatosan állomásoztak a császári-királyi hadsereg csapatai. Néhány gyalogzászlóalj, a várban tárolt tüzérszerek karbantartását, felügyeletét ellátó tüzérek és árkász különítmény képezte az őrséget. Ez természetesen a béke időszak követelményeinek felelt meg, ostromállapot esetén a helyőrség állományát a többszörösére emelték. Egy 1826-os terv készítője szerint 14 000 gyalogos, 12 000 lovas, 1800 tüzér 160 mérnökkari katona szükséges a vár biztonságos megtartásához. A tüzéreknek 400 löveget kellett kezelniük.⁴¹

⁴⁰ Beiträge... 723.p.

⁴¹ Szinnyei József: Komárom 1848-49-ben (Budapest, 1887) 4. p.

A helyőrséget a várparancsnok irányította. E beosztást 1815-től Joseph Weiss altábornagy látta el, majd őt követte 1831-től Philip Pflüger altábornagy. 1833-ban Bakonyi Imre altábornagyot nevezték ki, aki 1846-ig volt várparancsnok. Bakonyit az a Friedrich Mertz altábornagy követte, aki még 1848 tavaszán is a vár élén állt.⁴² Ekkor a helyőrségébe a következő alakulatok állomásoztak:

- 62.(Turszky) gyalogezred 1. zászlóalja
- 32. (Ferdinánd d'Este) gyalogezred 3. zászlóalja
- 19.(Schwarzenberg) gyalogezred 3. zászlóalja
- 33.(Gyulay) gyalogezred főtoborzó helye
- 5.(Bervaldo) tüzérezred egy százada
- egy utász különítmény
- helyőrségi tüzérség állománya⁴³

Komárom szerepe az 1848/49-es szabadságharcban

A 60 éves Mertz altábornagy, aki szinte jutalmul kapta ezt a nyugodtnak számító beosztást megdöbbenve, értetlenül állt a március 15-ei pesti forradalom eseményei, a független, felelős magyar minisztérium kinevezése előtt. A feltétel nélkül császár hű tábornok számára azonban az igazi megpróbáltatást az a május 7-ei uralkodói leirat jelentette, melyben a király a magyarországi csapatok feletti végrehajtó hatalmát a magyar kormányra ruházta.

A várparancsnok már márciustól sürgette előljáró szervét, a Budai Főhadparancsnokságot, hogy a várat - biztonságának érdekében - erősítse meg katonákkal, illetve különböző eszközökkel. A hídfőekkel való

⁴² A minden évben Bécsben kiadott Millitárschematismus-ok alapján

⁴³ Urbán Aladár: A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában Hadtörténelmi Közlemények 1963. 2 szám, mellékletként közölt táblázat

összeköttetés megteremtéséért hídkészletet, hidászokat kért. A saját hidakat ugyanis a város használta, ezeket nem tudták visszaszerezni. Mertz a külső erődökből lövegeket kívánt beszállítatni az Öreg- és az Újvárba, ehhez tüzérekre és fogatokra volt szüksége. Erősítés helyett azonban katonákat vezényeltek el és az élelmiszerkészleteiből is több alkalommal szállítottak el nagyobb mennyiséget.

A budai főhadparancsnok, Ignacz Lederer tábornok Budáról menekülve május 11-én érkezett Komáromba. Mertz a helyzetet kihasználva szóban is megerősítette a már többször felterjesztett kéréseit, melyek teljesítése nélkül a vár megtartása kétséges. Lederer ígéretet tett ezek továbbítására, majd néhány nap múlva titokban elhagyta a várat.

A magyar kormány június 18-án intézkedett a vár védhetőségének javítása érdekében, annak minden oldalú biztosításra. Az intézkedés szerint Komáromban egy 15 000 fős helyőrség elhelyezését és négy hónapra elegendő élelmiszer raktározását kell megoldani.⁴⁴ Bekértek ugyanakkor egy javaslatot az elvégzendő munkákról, a szükséges költségráfordításról. A vár helyzetéről Schauroth alezredes a vár erődítési igazgatója egy emlékiratban számolt be.⁴⁵

Schauroth az írás első részében a "bombamentes" fedezékek és raktárak kérdésével foglalkozott. Megítélése szerint ezek a tervezett nagyságú helyőrség számára szükség esetén elegendőek. Amennyiben azonban elvégzik a hídfők redoutjaiban a már régóta tervezett blokkházak felépítését, akkor már az állomány szolgálaton kívüli két harmad része is biztos fedezékben pihenhet.

Az erődítési munkák közül el kell végezni a mellvédek, löpadok utak, gyülekezőhelyek felújítását, kialakítását, a különböző sáncok, gátak, a külső védművek újjáépítését, a szükséges cölöpözés

⁴⁴ Beiträge... 301-302. p.

⁴⁵ Beiträge... 629-630. p

végrehajtását. Ezen munkálatokat Schauroth szerint három hónap alatt el lehet végezni.

Az élelmezési hivatal a szükséges készlet felhalmozására 934 000 forintot igényelt. Az erődítési munkálatokra Schaurot alezredes 1 200 000 forintot kért, a tüzérség fejlesztésére pedig 100 000 forintra lett volna szükség.⁴⁶

A várparancsnoka viszont továbbra sem lelkesedett azon gondolatért, hogy a vár a magyar hadügyminisztérium irányítása alatt álljon, így miután megbízható csapatait elszállították nem maradt más lehetőség számára, mint a lemondás. Ezt augusztus 17-én ugyan benyújtotta, de a hadügyminiszter nem fogadta el tőle. A városba ugyanakkor az egyre szaporodó nemzetőr alakulatokhoz szeptember 10-én megérkeztek az esztergomi önkéntesek is, élükön Majthényi István alezredessel, aki legfontosabb feladatul a várparancsnok ellenőrzését kapta.

Mertz altábornagy szeptember 14-én Bécsből még kézhez kapta ugyan a vár feltétlen megtartására szólító parancsot, de miután a következő napon nem sikerült egy saját ezredéhez - Vilmos-gyalogsághoz - tartozó zászlóaljat bejuttatni Öregvárba, szeptember 16-án ismét lemondott. Ezt újra elutasították, viszont ugyanakkor megérkezett a magyar kormány iránti hűségeskü letételére felszólító parancs. Erre azonban Mertz nem volt hajlandó, így - hivatkozva megrendült egészségi állapotára - a várból eltávozott.

A komáromi vár új parancsnoka Majthényi alezredes lett, aki azonnal megkezdte a vár erősítését. Lövegek felállítását rendelte el, elsősorban a dunai hídfőerődben, melyet alakja miatt Csillagsáncnak neveztek. Mindenütt elkezdtek a szükséges földmunkák végzését, a felújításokat. Majthényi egy szeptember 29-én Batthyány Lajosnak írt

⁴⁶ Szinnyei József: i. m. 10. p.

jelentésében felterjesztette azon létszámot, melyet védelemhez feltétlen szükségesnek tartott:⁴⁷

	gyalogos	tüzér	lovas	mérnökkari
Öregvár	800	200		
Újvár	3000	249	20	50
Nádor-vonal	2325	906	1220	30
Csillagsánc	2760	100	60	20
Vág-hídfő	2760	100	60	20

	11 645 fő	1550 fő	1360 fő	120fő
Összesen				14 680 fő

A létszám biztosítása lassú, kitartó szervező munkával folyt és ez különösen a gyalogság vonatkozásában megfelelő eredményt mutatott fel. Nehéz gondot jelentett azonban a megbízható tüzérség felállítása. E munkát Krivácsy József főhadnagy irányította, aki minden lehetőséget megragadott, hogy megbízható és alkalmas katonák kerüljenek a lövegek mellé. A honvéd tüzérek egyre magasabb száma lehetővé tette, hogy a "régi" tüzéreket fokozatosan elszállítsák a várból. November 27-én már 353 honvéd tüzér szolgált a várban, akik ekkor már a falakon, illetve a kazamatákban felállított 171 löveget kezelték.⁴⁸

Tovább erősítették ugyanakkor a vár gyenge pontjait. Ennek számított a vág-dunai hídfő, melynek a felszereléséhez, felfegyverzéséhez szükséges pénz kiutalására a minisztertanács szeptember 28-án utasította a pénzügyminisztert.⁴⁹ Földtöltéssel

⁴⁷ Csikány Tamás: A komáromi vártüzérség 1848/49-ben. Limes 1991/2. szám 35. p.

⁴⁸ Csikány Tamás: i. m. 36. p.

⁴⁹ Magyar Országos Levéltár (=MOL) Hadügyminisztérium iratai (=HM) Általános iratok (=H75) 1848:5696

megerősítették a Nádor-vonal épülő 5. bástyáját is, majd az egész vonalat felszerelték nehézlövegekkel.

A vár egyik fő feladata volt a dunai hajóforgalom ellenőrzése, szükség esetén lezárása is. Ez utóbbit már október 3-ra elérték és a várparancsnok jelenthette a kormány helyébe lépő Országos Honvédelmi Bizottmánynak: "... a Szigetben és a Nádor-linián felállított álgyuim, nem különben a vár bástyáin kiszegezett álgyúk úgy vannak irányozva, azok golyói által minden hajók közlekedése gátoltatik."⁵⁰

Annak ellenére, hogy Komárom a birodalom és Magyarország számára is a legjelentősebb várak közé tartozott a legfontosabb események egyelőre nem itt zajlottak. 1848 őszére a bécsi udvar és a magyar kormány között megromlott, majd megszakadt minden kapcsolat. Gyorsan kiderült, hogy az ország a tavasszal kivívott önállóságát csak fegyverekkel védheti meg, legfontosabb feladat tehát egy ütőképes hadsereg létrehozása. Erre kényszerítette először a délvidéki szerb felkelés, majd szeptember közepén Jellacic horvát bán támadása is. A szervezés olyan eredményes volt, hogy a gyorsan felállított hadsereg pákozdi győzelme után felcsillant annak reményei is, hogy a kezdeményezést át lehet venni. Ez a helyzet azonban csak október végéig tartott.

Az október 31-én vereséggel végződött schwechati csata után a hadsereg átszervezésével egyidőben megkezdődött az ország, és a várható osztrák támadás elhárítása érdekében fontos területek megerősítése. Sáncokat építettek Győrnél, lezárták a Vértes átjáróit és fokozott ütemben építették ki Komáromnál is a Duna jobb partjára tervezett sánctábort. Ezt hasonló módon alakították ki, mint 1809-ben, hiszen ugyanazon célnak is kellett volna megfelelnie. A későn kezdett munkákat Török Ignác mérnökkari alezredes irányította.

Az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezette osztrák főszereg támadása december közepén indult meg, melynek a határon álló magyar

⁵⁰ MOL Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (= H2) 1848:2109

erők nem tudtak ellenállni. A Görgei Artúr parancsnoksága alatt álló magyar sereg december 28-án haladt el a komáromi vár mellett, a még befejezetlen sáncok megszállását meg sem próbálva. Mivel azonban a vár megtartását a magyar katonai vezetés fontosnak tartotta, ezért Görgei seregéből a Kosztolányi Mór ezredes vezette dandárt a várba irányították. Ezen erő beérkezése után a várban már tíz honvéd zászlóalj, kettő kiegészített "régi" sorzászlóalj, a százötven fős Hunyadi-huszárcsapat és hozzávetőleg négyszáz tüzér állomásozott. Az utász és egyéb beosztású katonákkal együtt a védősereg összlétszáma megközelítette a 12 000 főt.⁵¹ Ez az erő a vár védelmére elégséges volt, viszont a sánctábor megszállására nem, így a Duna jobb partján az őrség csupán a Csillagsáncot tartotta megszállva.

Windisch-Grätz seregének II. hadteste december 30-án ért a komáromi hídfőhöz. A hadtest parancsnoka Wrbna altábornagy volt, aki egykori ezredtársát Majthényi ezredest felszólította a vár átadására. Az ultimátum visszautasítás után az osztrák hadtest, megfigyelő dandárok hátrahagyása után, tovább indult. A Lederer vezérőrnagy vezette dandár a Duna jobb partja felől, a Neustädter-dandár a Csallóköz irányából próbálta meg zárni a várat. A két dandár parancsnokává Ramberg altábornagyot nevezték ki. A Vág-Duna felől a vár egyelőre szabad maradt.

A vár elszigetelődése és a főhadszintér gyors távolodása a várparancsnokban olyan gondolatot érlelt meg, hogy a vár ezen körülmények között egy ostromnak csak néhány napig állhat ellen. Ezen nézetét természetesen a legtöbben nem osztották. Különösen nem Krivácsy százados, Thaly Zsigmond mérnökkari őrnagy és Meszlényi Jenő térparancsnok. Ebben az egyre feszültebb helyzetben, 1849 január 5-én érkezett a várba Mack József őrnagy, akit a tüzérparancsnokság átvétele, valamint a megbízható tisztek számának és befolyásának növelése érdekében küldött ide az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos.

⁵¹ MOL A komáromi vár iratai(=R89) 6. tétel.

Majthényi tábornok Mackkal is ismertette felfogását a vár védhetőségéről, akinek nézetei természetesen szöges ellentétben álltak ezzel. Mivel a várparancsnokot a tisztek nem tudták meggyőzni, így új szószólójuk segítségével rövidesen lemondatták. A parancsnoki teendők ellátására Török Ignác mérnökkari alezredest kérték fel, aki ezt elvállalta. A változásról az ekkor létrehozott haditanács értesítette a már Debrecenben székelő Országos Honvédelmi Bizottmányt.

A haditanács rendszeresen megtartott ülésein többször tárgyalta a vár védhetőségének fokozása érdekében elvégzendő feladatokat. Ennek fontos területe volt az összefüggő tüzérségi tűzrendszer kialakítása, melynek érdekében - a lehetőségek függvényében - egyre több löveget állítottak a falakra, a sáncokra. Szintén kiemelt feladatnak ítélték meg a Duna-sziget megerősítését, ami annál is inkább fontos volt, mert a Duna befagyása esetén a támadók szinte besétálhattak a városba. Ezért itt sáncok, tüzelőállások építését kezdték meg, majd a készenlétük függvényébe ezekbe is lövegeket vontattak.

A város viszonylag védtelen volt a Vág-Duna felől is, ezért az Újvártól a Nádor-vonalig tüzelőállásokat készítettek elő, melyekbe szintén lövegeket állítottak. E munkát Johann May százados irányította.

A várvédők az erődítési munkák mellett - miután felismerték, hogy a szemben álló fél ereje egy szoros zárhoz nem elegendő - kitöréseket is szerveztek, melyek rendszerint sikeresek voltak. Jelentős eredményt hozott a január 13-i kitörés, mely során három zászlóalj egy osztály huszárral és két üteggel Nyárasdnál meglepte az ellenséget és olyan fölényes győzelmet aratott, hogy a csallóközi osztrák csapatok Pozsonyig hátráltak.

Komárom viszonylag nyugodt életét Lipótvár február 2-i eleste változtatta meg. A várat elfoglaló Balthasar Simunich altábornagy ugyanis azt a feladatot kapta, hogy Komáromot most már teljesen zárja körül. Hadosztályával február 7-én érkezett Érsekújvárra, ahol már ott állomásozott az áradások miatt a Csallóközből kiszorult Neustädter-

dandár, amely ezután már nem vett részt a vár körülzárásában. Simunich alárendeltségébe három dandár tartozott, a Lederer-dandár a Duna jobb partján, a Sossay-dandár a Csallóközben és a Veigel-dandár a Vág-Duna balpartján vonult fel. A hadosztály létszáma összesen 14 000 fő volt és 42 löveggel rendelkezett.⁵² A körülzárást március 9-ig fejezték be, azonban 20-ig számottevő tevékenységet nem folytattak.

A várvédők is fokozottabb ütemben készültek a várható nehézségek elviselésére. A határozatlan várparancsnok mellett az irányításba egyre nagyobb részt vállalt a várba érkező új kormánybiztos, Puky Miklós. A haditanács átalakult Várvédelmi Bizottmánnyá és átszervezték a csapatokat is. A január eleje óta VIII. hadtestnek nevezett védősereg parancsnoka Kosztolányi Mór ezredes volt. A rendelkezésre álló erőket négy dandárba szervezték, dandáronként kettő-három zászlóaljjal, az alkalmazási helynek megfelelő lovassággal és tüzérséggel.

A parancsnokság - kihasználva az osztrákok lassú felvonulását - megerősített század, zászlóalj erőben csapatokat, osztagokat küldött ki, illetve táboroztatott a váron kívül. Ennek célja az ellenség nyugtalanítása és lehetőség szerinti veszteség okozás volt. Előfordult azonban olyan is, hogy a megyei követválasztást biztosították.

A védelem feltételeinek javítása érdekében újabb tervek készültek, melyeket a Várvédelmi Bizottmány vitatott meg. Thaly őrnagy a Duna-sziget további megerősítését tartotta szükségesnek, újabb mellvédek építése, ütegállások, mozsártelepek előkészítése, megközelítő utak javítása szerepelt a tervében. Mack alezredes ugyanakkor a tüzérségi tűzrendszert igyekezett javítani, nehézütegek felállításával. A Duna felöli oldalon - Nádor-vonal 1. bástyáján, a Duna-szigeten, az Öreg- és az Újvárban - felállított lövegek feladata az ellenség távoltage tartása volt déli és nyugati irányban. A bizottmány Thaly tervét fogadta el és kivitelezéshez késedelem nélkül hozzá is fogtak. Tovább erősítették

⁵² Szinnyei József: i. m. 97. p

ugyanakkor a Vág-Duna vonalát is, a folyó felé nyíló kapunál újabb lövegeket helyeztek el.

Időközben az osztrák csapatok erősítést ugyan nem kaptak, de jelentősen nőtt a tüzérségi eszközök száma. Lipótvár alól beérkeztek az ostromlövegek, melyeket Simunich altábornagy a Homokhegy és Újszöny között helyezett el. A város lövetése március 20-án kezdődött. A bombázás célja nem a védművek rombolása, hanem elsősorban a várvédők és a lakosság demoralizálása volt. Ennek érdekében szinte állandóan lőtték a lakóházakat és a középületeket. A viszonylag nagy távolság miatt a védelmi építményekben jelentős, a védelmet befolyásoló kárt nem is igen okozhattak. Az ellenség pusztító tüzelését a várvédők lövegei igyekeztek akadályozni, így sokszor alakult ki tűzpárbaj.

A városban valóban súlyos pusztítást végzett a hetekig tartó bombázás. A lakosság elhagyta a veszélyeztetett városrészt és legtöbben a Cigány-mezőnek nevezett északi területre költöztek ki.

A vár bevételének sürgetésére március 30-án Komáromhoz érkezett Welden altábornagy, Bécs katonai parancsnoka. Miután azonban tájékozódott a körülményekről és az erőviszonyokról, be kellett látnia, hogy a rendszeres ostromnak nincsenek meg a feltételei és még egy váratlan támadástól sem várható siker. Egy minden oldalról egyidőben indított rohammal ugyan megpróbálkozott, de ezt a védők könnyűszerrel visszaverték.

Az ezt követő időszakban az osztrák zároló erők vezetői az Csillagsánc elfoglalását tűzték ki célul, melynek nem volt állandó összeköttetése a várral. Elkezdték a várostrom szabályainak megfelelő megközelítő árokrendszerek kiépítését. Ezek készletének függvényében egyre közelebb telepítették az ostromlövegeket a hídfőhöz. A szinte állandó tűz ellenére a védők szilárdan kitartottak. A sokat szenvedő őrség váltását és ellátását éjjel csónakok segítségével oldották meg.

A várvédőknek nagy gondot jelentett, hogy miként tudják az ellenség tüzérségének a hatását csökkenteni. Bár a vártüzérség több löveggel rendelkezett, viszont - elsősorban a lőtávolság vonatkozásában - minőségi hátrányban voltak az ostromtüzérséggel szemben. Ezért kellett a lehető leggyorsabban felszerelni a Duna-szigetet ágyúkkal, mozsarakkal. Azonban ebben a kérdésben is, mint annyi más területen a vezetők között nézeteltérés volt. A várra leskelődő veszélyek közül talán ez a széthúzás volt a legnagyobb.

A vár helyzetét Debrecenben sem találták megnyugtatónak, pedig a készülő haditervekben Komárom már komoly szerepet kapott. A magyar csapatok márciusra már a Tisza mögött egyesültek és az egymást váltó fővezérek készültek a már nagyon remélt támadó hadjárat megindítására. Talán mindkét fél erre az időszakra ismerte fel a vár igazi jelentőségét. Az osztrákok szempontjából az utánpótlási vonalak biztosítását, egy esetleges vesztes hadjárat esetén visszavonulási helyet jelentett. Magyar részről a Bécs és Buda közötti utak ellenőrzésének, az ellenség állandó nyugtalanításának lehetőségét, az osztrák katonai erő egy részének lekötését jelentette. Mindenképpen rendezni kellett tehát a vár belső viszonyait. A vár parancsnokává ezért Guyon Richárd tábornokot, a várvédő sereg parancsnokává pedig Lenkey János ezredest nevezték ki.

A körülzárt várba Lenkey jutott be hamarabb, de április 21-én már Guyon is megérkezett. Ő azonban nem sokkal előzte meg a magyar csapatokat, hisz másnap - a város lakók legnagyobb örömére - fősereg előőrse is belovagolt Komáromba.

Az április első napjaiban megkezdett hadjárat a magyar honvédsereg számára páratlan sikereket hozott. A Görgei tábornok vezette hadsereg több győztes ütközetben és csatában visszaszorította az osztrák fősereget Pestre, majd Vác felé kerülve, Komáromnál a Dunán átkelve igyekezett elvágni útjukat a császárvárostól. A magyar csapatok tehát gyorsan közeledtek a körülzárást egyre nehezebben viselő vár felé.

Az április 19-ei nagysallói csata után az osztrákok számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a vár bevételének a tervét el kell vetni. Másnap már intézkedtek az ostrom lövegek fokozatos kivonására, elszállítására. A Csallóköz felőli zárat a Lenkey ezredes által vezetett hadosztály sikeres támadása szüntette meg a Sossay-dandár elűzésével. A Duna jobb partján lévő osztrák csapatokat azonban egyelőre nem lehetett megtámadni, hisz a folyón nem volt átkelési lehetőség. Ez pedig a beérkező főhadsereg számára is létkérdés volt, hisz még meg volt annak a lehetősége, hogy a Buda felől visszavonuló osztrák hadtestek útját elzárják.

A hídépítést azonban a Duna parton álló osztrák lövegek 26-án a hajnali órákig meg tudták akadályozni. Ekkor azonban az elkészült hajóhídon a reggeli órákig már két magyar hadtest átkelt és állt harcrendbe, de már elkéstek és beleütköztek az éppen ideérkező osztrák főerőbe. A kialakuló csata magyar győzelmet hozott, de az osztrák csapatok - ha legyőzve is - visszavonulhattak Győr felé.

A vár első körülzárása rávilágított egy sor olyan hiányosságra, mely a meglévő védelmi rendszer és a várvédelem megszervezésének hibáiból eredt. Megerősítést nyert, hogy a vár megtartása, valamint egy nagyobb erő elhelyezésének érdekében szükséges a Duna jobb partján egy erődökkel megerősített sánctábor kialakítása. Ezzel elkerülhetővé válik a város és a vár bombázása is. A sánckoknak - Mészáros Lázár hadügyminiszter szerint - akkora területet kellett bezárni, melyen 16 000 fő gyalogos 1500-1800 lovas, valamint minden ezer főre esően három löveg állomásoztatható legyen.⁵³

A sánckok és az erődök kiépítése szinte a körülzárás megszűntetését követő napon elkezdődtek. Betemették az osztrákok által kiépített futóárkokat, lerombolták ostromműveket és a környező falvak lakosainak bevonásával megkezdődtek a munkálatok.

⁵³ Hadtörénelmi Levéltár (=HL) Az 1848/49-es szabadságharc iratai (=1848/49) 36/145

A másik fontos feladat a várvédelem személyi feltételeinek a biztosítása volt. Fel kellett számolni a vezetés eddigi megosztottságát, egy olyan vezetőt találni, aki kellő tekintéllyel rendelkezik és képes a várat, valamint a csapatokat vezetni. Guyon tábornokot elsősorban tábori szolgálatra tartották alkalmasnak, és bár erélyes parancsnok volt, személye nem hozta meg a kívánt megbékélést. Megoldást Klapka György tábornok kinevezése jelentett aki, májusban átvette a vár és az itt állomásozó csapatok felett a parancsnokságot. A várparancsnok Aschermann Ferenc ezredes lett.

Klapka tábornok a legnagyobb hangsúlyt az építkezések folytatására, készletek felhalmozására fektette. A várban lőszerkészítő üzem, fegyver készítő és javító műhelyek létesültek. Jelentősen nőtt a lövegek száma is, ugyanis az elfoglalt budai várból az ágyúkat, mozsarakat ideszállították.

Komárom új parancsnoka május 28-án rendelte el, hogy a Homokhegyen egy kazamatákkal ellátott erőd épüljön fel. Az elkészült terv szerint egy négy saroktornyos, háromszintes kőépületet kivitelezése kezdődött meg, melynek kazamatái ezer fő elhelyezését biztosították. Az építkezés azonban nem fejeződött be egészen, a tornyok közül csak az Ács felé néző épült fel. Az erődben elhelyezett őrséget és lövegeket nyugati és déli irányban föld védművekkel biztosították.⁵⁴ A Homokhegyi erőd, vagy ahogy másként nevezték Monostori sánc feladata az volt, hogy a tábor számára védelmet nyújtson egy nyugati irányból jövő támadással szemben, ellenőrizze az ácsi utat és a dunai hajó forgalmat. Az erőd lövegei oldalazhatták ugyanakkor a Nádor-vonal déli szakaszának az előterét, valamint fedezték délre húzódó sáncokat is.

Az erődtől délre az ácsi út két oldalán is lövegek elhelyezését biztosító műveket alakítottak ki, melyek közvetlenül is lezárták az út forgalmát.

⁵⁴ Sigismund Thaly: The Fortress of Komárom (London, 1852) melléklet

A sánctábor legdélibb pontján, szintén egy magaslaton épült fel az Igmándi erőd, mely a nagyigmándi utat, valamint az ettől nyugatra fekvő területek irányába biztosította a tábort. Az erődben blokkházat építettek az őrség számára.

A sánctábort keletről a Csillagsánc zárta le. Az egyes erődök között támpontszerűen sáncokat, védműveket emeltek és az egész vonalat - különösen az erődöket - lövegekkel látták el. A táborba a Csillagsánc mögötti hajóhídon kívül, egy a Duna-szigeten keresztül vezetett hídon is át lehetett jutni. E híd fedezésére, valamint a táborban lévő csapatok támogatása érdekében a szigeten is újabb tüzelőállásokat építettek.

A vár északi részén az Apáli-sziget megerősítését és a Vág-Duna túlsó partján egy újabb hídfő kialakítását is elvégezték. Ez utóbbi az Öregvártól északra lévő kis sziget előterében épült, mely fedezékekkel, lövegállásokkal biztosította a mögötte létesített cölöphidat. Tovább erősítették ugyanakkor a Vág-Duna jobb partját is, újabb tüzelőállások és az őrség számára egy kisebb tábor létesítésével.

A vár körül végzett erődítési munkák nyomán július közepére a különböző erődökben már 246 löveget állítottak fel és ez a szám a kapitulációig háromszáz fölé emelkedett.⁵⁵

Június hónap során a magyar főszereg ismét megpróbálta magához ragadni a kezdeményezést, de a hónap közepén lezajlott Vág-menti csatákban nem tudott sikereket elérni. Ezt követően a fővezér, Görgei tábornok Komárom körzetébe rendelte a csapatokat, hogy a Győr felől közeledő osztrák főszereget ismét csata elvállalására készítse. Ez azért is sürgető volt, hisz az orosz csapatok már Galícia felől egyre nagyobb tömegben közeledtek.

Az osztrák és a magyar főszereg között július 2-án és 11-én kialakult két csata azonban ismét nem hozta meg a várt sikert, így Görgei csapatait elindította a Tiszához, ahol a különböző hadszíntereken harcoló

⁵⁵ Szillányi Péter: Komorn im Jahre 1849. (Leipzig, 1851) 91. p.

magyar csapatokat gyülekeztették. Komáromban a várvédő VIII. hadtesten kívül a II. hadtest maradt hátra. A vár védelmének biztosítására így 18 200 fő állt Klapka tábornok rendelkezésére. A felhalmozott élelmiszerkészlet három-négy hónapra volt elegendő, viszont lőporkészlet alig volt negyede a szükségesnek. A védőcsapatokat a következő módon osztották el:⁵⁶

- a Duna jobb parti sáncokban nyolc gyalogzászlóalj és hat

lovasszázad

- a Nádor-vonalon és a városban nyolc gyalogzászlóalj és

három lovasszázad

- a belső várban három gyalogzászlóalj és három század

- a Vág-dunai hídfőkben három gyalogzászlóalj.

A Várvédelmi Bizottmány a július 18-i ülésén határozott a várvédelem irányáról és módjáról. A bizottmány, melynek tagja volt a fő- és a várparancsnok, a hadtest és hadosztályparancsnokok, az erődítési igazgató, a táborkari főnök, a tábori és a vártüzérség parancsnoka, a kormánybiztos és egy városi polgár, úgy határozott, hogy a védelem fő célja a Monostori sánc megtartására, így elkerülhető a város újabb bombázása. A védelem hatékonyságát kitörésekkel kívánták növelni.

Az osztrák főparancsnokság célja a magyar főszereg szétverése volt, így Komáromnál ismét csak egy megfigyelő erőt hagytak, először kettő, majd július 23-a után csak egy hadtestet. A hadtest parancsnoka Csorich altábornagy volt, akinek rendelkezésére egy hadosztály és egy önálló dandár állt, összesen 12 000 fő és hetvenöt löveg. A Colloredo-hadosztály Barco-dandára a sánctáborot tartotta szemmel, a Liebler-dandár a Csallóköz felől, míg Pott tábornok önálló dandára a Vág-Duna irányából figyelte a várat. Az osztrák csapatok az erősítések beérkezéséig erődítési munkákat végeztek.

Klapka tábornok, miután egy kitörés alkalmával Tatán zsákmányolt levélből megismerte a megfigyelő erőkre vonatkozó leglényegesebb információkat, elhatározta, hogy egy nagyszabású

⁵⁶ HL 1848/49 37/287

vállalkozással megkísérli a Barco-dandár bekerítését és megsemmisítését. Az augusztus 3-án öt oszlopban végrehajtott támadás, ha a kitűzött célját nem is tudta teljes egészében megvalósítani, az osztrák csapatokat hátrálásra kényszerítette. A bekerítést alig elkerülő osztrák dandár Pozsonyig hátrált.

Klapka a siker hatására tovább folytatta az előrenyomulást, bevonult Győrbe, ahol csapatait átszerveve egy újabb nagyszabású támadást tervezett. A főhadiszintéről kapott lesújtó hírek hatására azonban csapatait visszarendelte a vár körzetébe.

A fő hadszíntéren ugyanis a magyar csapatok - Görgei hadtesteinek beérkezése előtt - döntő vereséget szenvedtek, így a további harcnak már aligha volt értelme. Görgei augusztus 13-án Világosnál letette a fegyvert és a még harcoló csapatok parancsnokait, valamint a várparancsnokokat is levélben szólította fel, hogy kövessék példáját. Ezt a levelet augusztus 18-án Klapka is megkapta, aki ennek hatására egy augusztus 21-től szeptember 2-ig szóló fegyverszünetet kötött a várhoz ismét visszatért osztrák csapatok parancsnokával. Ezen idő alatt a várbeliek kiküldöttekkel meggyőződhetek a hírek valóságáról.

Miután bebizonyosodott, hogy Komárom magára maradt, megkezdődtek a tárgyalások a vár átadásáról. A szinte folyamatosan ülésező Várvédelmi Bizottmányban azonban megoszlottak a vélemények a további teendőkkel kapcsolatban. Többen a végsőig való kitartás mellett érveltek, viszont egyre inkább tért nyert azon elképzelés, hogy ésszerű feltételek mellett le kell tenni a fegyvert, további ellenállásnak nincs értelme.

A vár körül időközben egyre több osztrák egység jelent meg, mintegy nyomatékot adva annak, hogy a tárgyalásokat minél hamarabb le kell zárni. Az egyezkedés szeptember 27-én ért véget, amikor a leégett Herkály major mellett felállított sátorban aláírták a vár feltételek melletti átadását.

Az erődrendszer kiépítésének a befejezése

1850-ben - most már az 1848/49-ben szerzett tapasztalatok birtokában - ismét előtérbe került a komáromi erődrendszer kiépítésének folytatása. A vár parancsnokává azt a Simunich altábornagyot nevezték ki, aki Komárom előző évi első körülvételét irányította. Az erődítési igazgatói beosztást Michael Maly alezredes vette át, akinek azonnal meg is kellett kezdenie az új tervek kidolgozását. A terv az építkezést három területen kívánta folytatni:⁵⁷

- a Duna jobb partján a Csillagerődre és a Homokhegyen építendő új erődre támaszkodó sánctábor létrehozása
- a Vág-Duna jobb partján a Nádor-vonal V.erődjétől az Újvárig terjedő szakaszon egy erődvonal kiépítése
- a Vág-Duna balpartján egy új hídfő létesítése

A szabadságharc megmutatta, hogy a Duna jobb partján a hídfő kiszélesítése, a terület biztosítása elengedhetetlenül szükséges. Létre kellett tehát hozni egy ún. erődövet, mely védi a rendszer központi elemeit (noyau), az Öreg- és az Újvárat a támadó tüzérségével szemben, valamint biztosítja a dunai átkelési lehetőséget.

Az időszak elterjedt gyakorlata volt az erődövek alkalmazása. Ennek az volt a lényege, hogy a központi vár köré - mindig a kor tüzérségének lőtávolságát figyelembe véve - erődöket építettek,

⁵⁷ HT Rendezés alatt álló irat. Denkschrift über die permanente Überbrückung der Donau und Waag innerhalb der Befestigungen von Comorn, Feststellung der in diese Festung und über obige Flüsse zu führenden Eisenbahntrappen, so wie der hiedurch nothwendig sich ergebenden Aenderungen des ohne Rücksicht auf die Eisenbahnen im Jahre 1856 sanktionirten Befestigungs-Entwurfes zur Verwollständigung der Festung Comorn. Komorn im September 1869 Herman m/n Obstl im Geniestabe

létrehozva egy vagy több övet. Ezen erődök szétbontakoztatásra kényszerítették a támadókat már olyan távolságra a rendszer központjától, ahonnan követlenül tüzérségével nem lőhette azt. A század közepén az överődök távolsága a központi vártól 2500 lépés volt. A távolságot természetesen befolyásolta a terep is, amihez mindenképpen igazodni kellett.

Az erődövekben létesített elemek számának meghatározásánál fő szempont volt, hogy inkább kevesebb, de erősebb erőd állja az ellenség útját, mint több, könnyebben leküzdhető. Az egyes elemek távolságát is a tüzérség lőtávolsága határozta meg úgy, hogy azok között a támadó ne haladhasson át. A kezdeti időszakban erre még kevesebb gondot fordítottak, viszont később már kialakult egy olyan gyakorlat, hogy 3000 méternél a távolság ne legyen nagyobb, mert ez akadályozza az erődök kölcsönös támogatását, nem elég hatékony a terület zárása. Amennyiben a távolság mégis nagyobb volt, köztes állásokat létesítettek.

Az överődök további biztosítását jelentették azok az ütegállások, melyeket ezek előterében készítettek elő. Ezek kényszerítették először a támadó felet a tüzérségének felvonultatására, tüzelőállásba rendelésére. Az ütegek, amikor ezen céljukat elérték a nyilvánvalóan fölényben lévő ellenséges tüzérséggel nem vették fel a harcot, hanem kiürítették az állást és visszavonultak az erődbe. A továbbvonuló ellenségnek ezután az erődök előtt kellett újra felvenni a harcrendet és megkezdeni az ostrom-előkészítő munkákat. Az erődök mindaddig tartották magukat, amíg teljes pusztulás, illetve bekerítés veszélye nem fenyegette őket. Ekkor a védők harcolva visszavonulhattak a központi várba. Az överődök és állások védelmi harca lehetőséget teremtett, hogy a noyau védői felkészüljenek az esetleges ostromra.

Az erődök másik fontos feladata volt, hogy a tábori csapatokat védjék, támogassák, biztosítsák. Az erődövek fejlődésével, a rendszer tökéletesedésével a főellenállás szintere egyre inkább ezekre helyeződött át.

Komáromban a Maly-féle terv szerint a jobb parti terület biztosítása három erődre támaszkodott, a Csillagsáncra, a homokhegyi erődre és az nagyigmándi út mentén lévő magaslaton létesítendő erődre. Ezen erődöket egy folyamatos sáncnak kell összekötnie, melyet a térközökben három köztes, kiserőd erősít meg.

Az építkezés legfontosabb területe a Homokhegy vagy más néven Monostori-hegy megerősítése volt. Az új erőd létesítésénél semmit sem használtak fel az 1849 nyarán felépített védműből, hanem azt a legkorszerűbb elvek alapján tervezték és valósították meg

Az erőd a XIX. század első felében kialakult új szemlélet szerint épült. Ez elsősorban a következőket jelentette:

- a támadó ellenséggel szemben a lehető legtöbb löveget kell alkalmazni a tüzérségi fölény megőrzése érdekében
- a védelem aktív legyen, vagyis mindig készen kell állni kitörések végrehajtására, aknaharc folytatására
- a védők és eszközeik lehető legtökéletesebb védelme

E szempontok - melyeknek előzményei természetese a korábbi századokban is megvoltak - kialakítottak különböző rendszereket, melyek közül számunkra az ún. osztrák rendszer érdekes.⁵⁸

Az erődépítészeti történetében mindenképpen egy új korszak kezdődött ekkor és ezt jól szemlélteti e rendszer is. Elvei szerint az erőd alaprajza általában a hosszú egyenes oldalakból álló zártsokszög volt, figyelembe véve a terep nyújtotta lehetőségeket. A hosszú oldalak kialakítását az indokolta, hogy így egy irányba több löveg állítható fel. A főfalon vagy gáton - melynek vonalvezetése adta az alaprajzot - álló lövegek számára a mellvéd szolgált fedezékül, az ágyúk e fölött, vagy az ebbe vágott résen keresztül tüzeltek. Ez volt az erőd legfontosabb része, melyet az előtte húzódó árok védett, ez biztosította az ún. "rohammentességet".

⁵⁸ Nagy Győző: Erődítéstan II. rész Az állandó erődítészet (Budapest, 1893) 112. p.

A főfal tulajdonképpen egy földgát volt, melyben falazott kazamatákat, csarnokokat, helységeket alakítottak ki. E helységeken elhelyezkedő védők és az itt tárolt készletek az ellenség tüzérségének behatásától védett volt. Falazott volt az árok felőli oldal is, amely mögött kazamata folyosó húzódott. Ezekből - lőrésen keresztül - a védők, rendszerint kézfegyverekkel tűz alatt tarthatták az árok megfelelő szakaszát. A főfalra a lövegeket - az ellenség közeledése esetén - a hátsó oldalon kialakított feljáratokon, siklókon vontatták fel.

Az árkot, melynek mélysége 7-8 méter is lehetett több irányból biztosították. A már említett belső fal (escarpe) mögötti kazamatasoron kívül, az árok külső szintén falazott oldala (contrescarpe) is kazamatázott volt, melyen ugyancsak lőrésen biztosították a kilövést a gyalogság, illetve a sarkoknál a kisebb ürméretű lövegek számára.

A hosszú oldalak közepén az árokba többszintes oldalazóműveket (koffer) terveztek, melyek tökéletessé tették az árok teljes pásztázását, vagyis tüzalatt tartását. Az oldalazó művekben alkalmaztak lövegeket és kézfegyvereket egyaránt. A koffereket fedett átjárók (poterna) kötötték össze a főfallal. E művek közvetlen védelmét szolgálták az ebben felállított mozsarak, melyek az előteret pásztázták. E rendszerben az oldalazóműveken kívül kevés külső művet építettek. Esetenként előfordult redoutok, ékművek alkalmazása.

Az árok külső fala fölött futott körbe a fedett út, melyet az árokból a koffereknél kialakított lépcsőkön lehetett megközelíteni. A fedett utat általában a sarkoknál, az árok vonalvezetésének a törésénél gyülekező helyekké szélesítették ki. Az erőd előterében itt is lejtőt alakítottak ki, mely fedezte a főfalat és kizárta a holtterek kialakulásának lehetőségét.

Az erőd belsejében laktanyákat építettek, melyeket szintén védőművekkel láttak el. Az itt felállított lövegekkel a főfalra feljutott ellenséget lehetett pusztítani.

A védműveket, épületeket több méter magas földréteggel borították, ezzel is növelve ellenálló képességüket. Szabadon, nyíltan álló falak lehetőség szerint nem voltak, így az ellenség tüzésége számára nem adtak közvetlenül lőhető felületet. Mindent igyekeztek föld alá süllyeszteni, a védelmet tehát nem a magas erős falak, hanem az árkok, a föld töltések adták.

Ettől az alapformától persze az egyes erődök eltérhettek rendeltetésük és a rendszerben elfoglalt helyük szerint. Az erődív elemeként szereplő erőd nyilván másként nézett ki, mint egy önálló, magára utalt erősség. Az előzőek csak irányokat zártak le és az ellenséget igyekeztek távol tartani a központi vártól. Ennek megfelelően, ha túlszárnyalták ezen műveket a parancsnokok kiüríthették. Az överődök hátsóoldalát ezért rendszerint kevésbé erősítették meg. Az önálló erődöknek ezzel szemben bármely irányból jövő támadással szemben huzamosabb ideig ki kellett tartani, így védelmük minden irányban jól kiépített volt.

A Monostori erőd az osztrák rendszer elvei szerint épült, védművei teljesen megfeleltek előírásainak. Klasszikus bástyák nélküli zártsokszög alaprajzú építmény, melynek legfontosabb eleme a főfal, mely elsősorban nyugati és déli oldalon biztosított nagyszámú löveg elhelyezését. Ha figyelembe vesszük azt a korabeli szabályt, hogy a várvédő ágyúkat 10-15 méter lehet egymástól felállítani, akkor nyugati irányba 17-26, déli irányba 24-36 löveg hatásával számolhattak.⁵⁹

A főfalat az előtte körbefutó árok biztosította, mely 9,75 méter széles.⁶⁰ Az árok belső terméskő falának magassága 9,5 méter, a külső 7-8 méter. Mindkét fal mögött kazamata sor fut végig, mely puska, a sarkokon löveg lőrészekkel van ellátva. A belső kazamatába kapukon, illetve más rendeltetésű helységeken keresztül lehet bejutni, a külsőbe föld alatti és föld feletti fedett átjárókon. Ezt a kazamatarendszert kiegészítették különböző rendeltetésű helységekkal, lőszerraktárakkal,

⁵⁹ Brunner Mór: Várharcz (Budapest, 1874) 47. p.

⁶⁰ HT G.I.h. 185/199

pihenőkkel, mellékhelységekkel. A rendszer szakaszonként lezárható volt, ezt olyan helységekkel tették lehetővé, melyeket a kazamata folyosó tengelyében alakítottak ki és ezekből lőrésen keresztül a belső részek is tűzalatt tarthatók voltak. Ezen fülkék kerülő útjait szükség esetén vízszintesen egymásra fektetett gerendákkal zárták le. E megoldás jelentősége az volt, hogy a kazamatába betört ellenség ne tudja az egész rendszert birtokba venni. A külső fal mögötti járat minden töréspontján, illetve a hosszú oldalak közepén is kialakítottak ilyen fülkéket, melyekben egyébként a védők lőszerét is tárolták.

Különös gondot fordítottak a lövegállások kialakítására. A kazamatában felállított kisűrméretű lövegek mindegyike külön helységbe került és szintén külön tárolták a lőszerkészletüket is. A kazamata folyosó ezen helységeket is kikerülte. A löveg lőrésüket kívülről is védték, mégpedig az árokban kialakított újabb árokkal.

A contrescarp fal mögötti kazamatajárat külső falában 15 méterenként akna kezdeményeket alakítottak ki. Ezekből kiindulva lehetett aknákat fúrni az ostromütegek alá, illetve az ellenség aknafúrásai kísérleteit megakadályozni. A kezdeményeket téglával fedték el elsősorban a beomló homok miatt. Olyan helyeken ahol a fal futása nem volt merőleges a várható támadási irányra, ott a kezdeményeket úgy alakították ki, hogy az beforduljon a helyes irányba.

Az árok oldalazása a sarkokon elhelyezett lövegeken kívül oldalazó művekből történt. Ezek a kétszintes a déli és a nyugati főfal előtt, középen elhelyezkedő művek egy fedett átjáróval kapcsolódtak az főfalhoz. Ezen művek biztosították, hogy szintenként három-három löveggel a megfelelő árokszakaszt pásztázható legyen. Az alsó szint lőrésait itt is külön árok védte. A kofferek külső félkör alakú "fejében" további lövegállásokat alakítottak ki. A felső szinten itt öt tarackot helyezhettek el, a mű előterének tűzalatt tartásához.⁶¹ Ezen lövegállásokat gyalogsági támadástól egy külső kazamatázott falgyűrű védte. Ezt szintén

⁶¹ A tarack lapos és meredek röppályájú tüzelésre egyaránt alkalmas löveg, melynek csöve rövidebb mint az ágyúé és hosszabb mint a mozsáré.

ellátták lőrészekkel és innen lehetett - két fedett átjárón keresztül - a külső kazamatasorba jutni. Ugyancsak itt voltak kijáratok az árokba, amelyekkel szemben a külső falon egy lépcsőpárt is kialakítottak. Ezen az úton vonulhattak vissza az erőd előterében harcoló csapatok és a kitörést végrehajtók is itt juthattak ki a fedett útra, valamint a gyülekező helyekre.

A koffer mögötti főfal szakaszt úgy alakították ki, hogy az kellő védelmet nyújtson a védmű számára. Ezt úgy érték el, hogy két helyen megtörték a fal vonalvezetését, ezáltal az ott álló lövegek a koffer előterét kedvezőbb helyzetből löhették és ez lehetővé tette a keresztűz lövést is. A két törés közötti falszakaszt megemelték, hogy a koffer ne zavarja az itt álló lövegeket a tüzelésben. A megtört szakaszok escarpfalának lőréseiből a koffer előtti árokszakasz pásztázása is kedvezőbb volt. Ezen a területen a főfal lövegállásai és az árok között a gyalogság számára gyülekezőhelyeket alakítottak ki, amely szintén a koffer védelmét szolgálta. Ez a tűzrendszer tehát védte a koffert, amely elfoglalása nélkül pedig az ellenség nem juthatott az árokba, nem szüntethette meg az erőd "rohammentességét".

A Monostori erődben két teljesen egyforma koffer épült, ami viszont nem oldotta meg az teljes árok védelmét. A déli falszakasz keleti lezárásánál ezért egy kétszintes oldalazó féltornyot építettek, míg az erőd keleti oldalán egy szintén kétszintes oldalazó torony fedezte ezt a területet.

Az erőd északi - Duna felőli - részének a védelmét ezzel szemben teljesen másként alakították ki. E falszakasz nyugati 145 méter hosszú falszakaszán 10-15 löveget állíthattak fel. Ezen oldal közepén épült az a három szintes védmű, mely legjobban hasonlít egy hagyományos bástyához. A nagyméretű, belsőudvarral rendelkező építmény több rendeltetésű volt. Fő feladata a Duna felé nyúló északi félköríves arcvonala elhelyezett lövegek tüzével szükség esetén lezárni a folyó hajóforgalmát, a Nádor-vonal déli szárnya előtti területek pásztázása. Innen oldalazták az északi oldal nyugati árokszakaszát is és biztosították

az erőd Duna felőli bejáratát. Az épület hátsó helységei a tüzérek és a tüzéségi anyagok elhelyezését biztosította. Békében itt tárolták azokat a lövegeket, melyeket ostromállapot kihirdetésekor a falakra vontattak.

A bástyát - bár kevésbé veszélyeztetett helyen volt - szintén fedezték, mégpedig nyugati irányból az árok külsőfalának kazamatáiban két szinten elhelyezett lövegekkel. A bástya keleti oldalán lévő kaput egy falszoroson keresztül lehetett megközelíteni, melynek túlsó oldala szintén kazamatázott volt, így a lőrésen keresztül e területet is két irányból lehetett tűz alatt tartani.

A három szinten felállított lövegek számára meg kellett oldani a lőszer felhalmozását és ennek gyors pótlását is. Ezért itt minden szinten lőszertároló helységeket alakítottak ki, az utánpótlást pedig a felsőbb szintekre felvonóval jutatták fel. Ilyen megoldást minden több szintes műben alkalmaztak.

A bástyától keletre lévő árkok esetében a külső falat már nem kazamatázták, így ennek védelmét már elegendőnek tartották egy irányból - a belső falon lévő lőrésen keresztül - biztosítani.

Az erőd keleti oldalának kialakításánál figyelembe vették az erődrendszer kiépítésének további tervét is. Eszerint a Monostori erődöt a többi erőddel egy folyamatos fal köti majd össze, hasonlóan mint a Nádor vonal esetében. A fal a már említett féltorony mögül indult volna, tehát ez esetben az ettől északra és keletre eső terület már a rendszer belsejében kerül. A védelem megszervezésére ezért itt kevesebb figyelmet fordítottak. Az északi oldalon húzódó árok védelmét - az oldalazó torony előtti szakasz kivételével - szintén a belső fal mögötti kazamaták lőrésén keresztül és az említett toronyba elhelyezett lövegek tüzével oldották meg.

A keleti oldal legjelentősebb létesítménye a főbejárat épülete, amelyben többfunkciójú helységek sora helyezkedett el. A főkaput keletről egy földtöltések között haladó úton lehetett megközelíteni, majd

a részben szabadon álló contrescarpfalon lévő kapun keresztül a fogadó épület előterébe, a tulajdonképpeni várárok kiszélesített területére juthatott az, aki be akart lépni az erődbe. A főbejárat előtt egy ún. farkasverem volt, amely felett egy csapóhíd vezetett át.

Az északi oldal árkának külső falához csatlakozva már elkészült néhány olyan építmény is, mely a tervezett, az erődöket összekötő fal biztosítását célozta.

A főbejárat épületének balszárnya, mely ék alakban megtört egy feljáratban végződik. Ezen juthattak fel a védők az épület és az ehhez csatlakozó oldalazó torony tetején kialakított tüzelőállásokhoz. Feltehetően itt is lövegek elhelyezését tervezték, egy hátulról jövő támadás visszaverése érdekében.

Az erődöt nyugatról és délről lejtő vette körül, északról, illetve keletről pedig földtöltés védte a falakat. A lejtő gerince és az árok között előírás szerint fedett utat, a szögleteknél pedig gyülekező helyeket alakítottak ki.

Az eddig ismertetett építmények az erőd védőképességét határozták meg. Ezeket kellett a támadónak leküzdenie ahhoz, hogyha el akarta foglalni az erődöt és az Öreg-, valamint az Újvár közelébe akart kerülni. A védművek már az erőd első 1850-es tervében is szerepeltek és ezen - pénz szűke ellenére - alig változtattak. Mindössze a kofferek további biztosítását két oldalról ellátó redoutok építésétől tekintettek el. Egyébként - az eredeti terv szerint - ezekbe is tarackokat terveztek elhelyezni, az előtér pásztázására.

A terv azonban sok más vonatkozásban módosult. A valóban szabályszerint tervezett és már jóváhagyott elképzelés szerint az erőd belsejébe egy többszintes, a sarkokon oldalazóművekkel ellátott, zártsokszög alaprajzú kaszárnyát kellett felépíteni. Ezt is egy belső lejtő védett volna a főfalat már elfoglaló ellenség tüzérségének tüzétől. Azonban sem ez, sem a későbbiekben készített, átdolgozott terv nem

valósult meg, hanem csak egy jóval szerényebb a belső védelmet szinte teljesen nélkülöző épületek kivitelezésére került sor.

Az erőd északi sarkában, a főbejárat épületétől északra emelték az istállót, melynek keleti folytatása az oldalazó torony. A lovasság céljait szolgáló épület a keleti fal mellett folytatódott az északi oldalon épített kórházig. Ebben a helységi sorban, melynek folyosójáról lőrészek néztek az erődárokba, békében a gyalogsághoz tartozó katonákat szállásolták el. Ostromállapot esetén, amikor lényegesen kevesebb szállásra volt szükség, hisz az állomány egy része mindig szolgálatban volt a kazamatákban, ezt az épületet kórháznak rendezték be.

A kórházra merőlegesen állt a tisztek számára emelt egyemeletes, alapincézett épület. Az erőd délkeleti sarkában épült a pékség épülete, amely a négy kemencén kívül az élelmiszer tárolásra és feldolgozásra szolgáló termeknek adott helyet.

Az erőd belsejében emelt védő berendezések közül a tüzérbástya belső oldalának, valamint a tisztai épület nyugati falának védelmét szolgáló töltést kell megemlíteni, valamint a bejáratoknál, lőrészeknél kialakított árkokat. E szegényes védelem továbbfejlesztésének nyilván pénzügyi akadályai voltak.

A Monostori erőd létesítésével egyidőben megkezdődött a jobb parti rendszer keleti elemének, a Csillagsáncnak a felújítása is, mely az átépítések ellenére megőrizte eredeti alakját. Megmaradt bástyás homlokzata, feltehetően egyrészt szintén anyagi okokból, másrészt, mert itt a védelmet jelentősen segítette a mocsaras talaj. A bástyák belsejében kazamaták voltak, melyekbe lövegeket helyezhettek el. Ezen lövegek a szomszédos bástyák előterét pásztázták. A főfalra állított lövegeket itt széles vizesárok védte.

Az átépítés az erőd belsejét érintette, ahol egy belső udvaros bombabiztos épületet emeltek, amely a sáncok felé csak lőrésével néz. Az épület védhetőségét a falsíkjából kiugró, oldalazásra alkalmas művek

javították. Három ilyen kis koffer épült, a déli, hátsó oldal nyitott maradt. Az épület belsejében az őrség elhelyezését biztosító helységek és raktárak sorakoztak.

A sánctábor legdélibb eleme, az osztrák erődítési rendszer tipikus överődjének számító Igmándi erőd volt, melynek építése csak 1871-ben, a Monostori erőd befejezése után kezdődött. Ennek az erődnek az építésére - a pénz szűke ellenére - feltétlenül szükség volt, ezt jól mutatta az 1866-os porosz-osztrák háború is. Az ekkor még beépítetlen magaslatot sáncokkal erősítették meg, hogy egyáltalán kialakuljon egy védhető terület a hídfő és a központi várak biztosítására.

Az Igmándi erőd lényegesen kisebb mint a Monostori erőd. Az ilyen nagyságú erődöket - szemben a nagy erődökkel - önálló védelemre nem tartották alkalmasnak, így ezek a tőlük jobbra és balra lévő elemekkel együtt voltak igazán hatékonyak. Ezeknél tehát jobban érvényesült a rendszer szemlélet.

Ebben az időszakban már a kiserődöket több vonatkozásban is előnyben részesítették a nagy méretű erődökkel szemben. Kevesebb ráfordítással lehetett ezeket kiépíteni, kevesebb katonát, löveget kötöttek le a védősereg állományából, eszközeiből. Az ellenség számára is kisebb célpontot nyújtottak. Mindezek azt jelentették, hogy a kiserődök előtérbe kerültek, így ennek kialakult ennek egy tipikus fajtája.

A tervezők az erőd alaprajzát úgy alakították ki, hogy széles arcvonallal rendelkezzen. A rövid oldalakat visszahúzták, hogy az ellenség tüzérségének tüze ezeket kevésbé veszélyeztesse. A sokszög négy oldala néz a veszélyeztetett irányba, így biztosítva azt, hogy a lehető legtöbb löveg ebbe az irányba tevékenykedhessen. Az oldalakra felállított lövegek a szomszédos kiserődöket, ütegállásokat támogatták. Az erőd hátsó oldalát egy ékmű biztosította.

A főfalon felállított lövegeket itt is az erődárok biztosította. Az escarpfal mögött azonban nem alakítottak ki kazamatákat és az árok

túlsó, szintén falazott oldala mögött is csupán az ellenség felé néző oldalon, 250 méter hosszan.⁶² Az arcvonaltól előtti árok oldalazására itt is koffereket alkalmaztak, az oldalak árkait pedig az ún. vállkofferek kazamatáiban elhelyezett lövegek vigyázták. A kofferekben kettő-kettő, a vállkofferekben egy-egy löveget terveztek elhelyezni.

Ennél az erődnél - szemben a Monostorival - már alkalmaztak harántgátakat a főfalon álló lövegek tüzelőállásainak elválasztásához. Erre azért volt szükség, hogy egy esetleg becsapódó tüzérségi lövedék egyszerre ne tudjon több löveget is harcképtelenné tenni. Ez az erődök fejlődésének már egy újabb lépcsője volt. A harántgátak közül négyben bombabiztos menedékeket alakítottak ki a személyi állomány és a készülségi lőszer számára. A lőszerpótlása itt is felvonóval történt a főfal belsejében kialakított raktárakból. A lövegállások alatt is menedékhelyeket, illetve különböző rendeltetésű helységeket építettek.

A zárt erődudvar északi oldalát egy laktanya zárta le. Az e mögött álló különálló ékműben is helységek sora található a védelemhez szükséges készletek tárolására. Az udvarból alagutakon keresztül lehetett a koffereket és a vállkoffereket is megközelíteni. A külsőfal kazamatáiba az árkon keresztül juthattak be a védők.

A főfal szárnyain felállított lövegek védelmét szolgálták azok a földgátak, amelyek az udvar felé néztek. Ezek akadályozták meg, hogy a támadó tüzérsége ezen lövegeket oldalról, illetve hátulról közvetlenül lőhesse. Az erőd körül itt is kialakították a lejtőt.

Az erőd védelmét szabályzat szerint egy-négy század és 16-20 löveg látta el. A löveg közül általában 10 került a főfal ellenség felé néző oldalaira, kettőt-kettőt állítottak oldalra, míg négy-hat mozsár az udvarról lőtte a közeledő ellenséget. A kofferekbe és a kiszögelésekbe könnyűlövegeket állítottak.⁶³

⁶² Kecskés László: i. m. 209. p.

⁶³ Nagy Győző: i. m. 62. p.

Az erődív vonalán kívül, azok fedezésére előretolt ütegállásokat létesítettek. Ezek közül a legjelentősebb az Ószőnytől keletre kiépített 1. számú állás volt, melyet 1885 március 2-a és október 31. között építettek ki. Az állást nyolc löveggel szerelték fel, melyeknek a legnagyobb hatásos lőtávolsága 5000 lépés volt. A balszárnai ágyúk így például a Duna bal partján lévő Izsa település előterét is tüzalatt tarthatták. Az üteg főfeladata viszont a Budapest felől, az állástól északra haladó út lezárása volt.⁶⁴

Az állás egy 150 fős védősereget fogadhatott magába, amely számára az állás hátsó vonalán egy blokkházat emeltek. Ez száz fő elhelyezését biztosította, a raktárakban pedig tizennégy napos készlet tárolására volt lehetőség. Építettek ezenkívül konyhát és mellékhelységet is. A lövegállások mellett falazott lőszertároló helyeket alakítottak ki, minden egyes ágyú készlete számára. Az állás "rohammentességét" egy körbefutó árok biztosította. Az erődív előtt további négy hasonló állás építését tervezték.

Az állandó erődítési elemek mellett, több tábori jellegű állást és sáncot hoztak létre. Ezek az erődök tüzérségének kiegészítését biztosították, lezárták a köztes területeket, utakat. Előre elkészítették a tartalékok alkalmazásához szükséges állásokat is. Ezen építkezésekkel biztosították azt, hogy a védelemre a rendelkezésre álló állományt és eszközöket a lehető legteljesebb mértékben fel lehessen használni.

A Duna balpartján a meglévő elemeket alig változtatták. Az Öregvár előtt lévő mély árkot 1851-ben feltöltötték, mert az áradások után itt maradt víz rendkívül egészségtelen volt. Az árok mélysége hat láb maradt.⁶⁵Befejezték a Nádor-vonal V. számú bástyájának építését.

A Maly féle tervezet másik fontos feladatként irányozta elő a Vág-Duna partján kiépítendő zárósánc, a Vág-vonal létrehozását. Ennek építése a már említett 1866-os porosz-osztrák háború után gyorsult fel.

⁶⁴ HT G.I.h. 185/75

⁶⁵ Rostványi Lajos:i. m. 235. p.

Az új erődítési vonal csatlakozott a Nádor-vonalhoz, az egyes műveket is folyamatosan számozták tovább. Az Apáli-szigettel szemben építették ki a teljes vonal talán legegységesebb, legjelentősebb védművét, a VI. számú bástyát.

A bástya védelmét az eddigiektől eltérően egy újabb sánccal egészítették ki, melyre feltehetően árvízvédelmi okokból volt szükség. A legfontosabb eltérés azonban a bástya belsejében épült művek kialakításában volt, amelyek jelentősen nagyobb, hatásosabb védelmet biztosítottak. Félkör alakú épületek biztosították a lövegek elhelyezését északi és déli irányba egyaránt. Különösen erős volt a déli, mely egy a város irányából jövő támadás elhárítására szolgált.⁶⁶

Ugyancsak eltért a VII. számú bástya formája is ennek oka feltehetően az itt kialakított kapu volt. A vonal további művei már lényegesen egyszerűbb megoldással készültek, az oldalazás lehetőségét csak a sáncon kialakított kiugrásokkal, törésekkel oldották meg. Kettős sánc építésével biztosították a Vág-szigeten keresztül, a vág-dunai hídfőbe vezető híd és út védelmét is.

Háború esetén az említett hídfővel egy ideiglenes hajóhídon keresztül is tartották a kapcsolatot, amely a XI. bástyával szemben állítottak össze. Itt is kialakítottak egy kapubejáratot, amelyen egyrészt az Öregvárhoz, másrészt a város felé lehetett bejutni. A bástya lövegei a hídfő és északra a Vág-vonal előtti terület felé néztek. A tüzelőállások kialakítása az Igmándi erőd megoldásához hasonlít. A bástyától délre a Vág-Duna, majd a Duna vonalát követve az Öregvár csúcsáig egy folyamatos sánc vezetett az ún. envelope.

Meg kell még említeni a VIII. és a IX. védmű között később kialakított, nagy lőtávolságú lövegek elhelyezését biztosító "várhalmot", mely a VIII I/II. számot kapta. Ez az ún. cavalier lényegesen magasabb volt, mint az előtte húzódó sánc, így jó kilövést biztosított.

⁶⁶ A várost körülvevő vonalokról, különösen a VI. bástyáról minden igényt kielégítően ld. Gráfel Lajos: i. m. 55-56.p.

A vonal építésének a befejezését 1870-re tervezték. A kiépítés után jelentős változás csak az Újvár melletti területen volt, ahol a löszergyár építése miatt a XI. számú bástyát lebontották.⁶⁷

A Maly-féle terv harmadik eleme a vág-dunai hídfő újjáépítése volt. A tervező szerint a régi védművek már nem feleltek meg a követelményekkel, ezért egy nagyobb területet magába foglaló, és a szigeten keresztül haladó híd biztosítását is ellátó sánctábort kell kialakítani. A hídfő védelme - melyet egy 1867/68-as terv is jól mutat - hasonló lett volna, mint a Vág-vonalnál kiépített rendszer.⁶⁸

A terv itt azonban nem valósult meg, a hídfő szerepét továbbra is a század elején kialakított, felújított elemek látták el. A központi erődöt jobbról és balról három-három redout kísérte, melyeket összekötő sánc kapcsolt rendszerbe. A cölöp híd biztosítását a bal szélső redout látta el. A jobb szélső redout a Dunánál zárta a területet.

A monarchia utolsó védőbástyája

A tervezett teljes erődrendszer nem épült ki, ennek egyrészt pénzügyi, másrészt pedig hadügyi, katonapolitikai okai voltak. Megváltozott az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetközi helyzete, külpolitikája, ami maga után vonta azt is, hogy ismét felül kellett vizsgálni a birodalom biztonságával kapcsolatos nézeteket. Az állami erődítészet céljával a határmenti várak védhetőségének javítását, ezek átépítését határozták meg. Ez főleg az északkeleti és a délnyugati területekre vonatkozott.

⁶⁷ Loncarevic-Syposs Nándor: Váraink 1914 előtt Magyar Katonai Szemle 1942. 6.szám 685. p.

⁶⁸ HT G.I.h. 179/5

Az erődök fejlesztését, átépítését az a nagyarányú fejlődés kényszerítette ki, mely elsősorban a tüzérségi fegyvereknél következett be. A tudomány és a technika fejlődésének következtében a különböző országok hadseregeiben olyan hátultöltős, huzagolt csövű lövegeket állítottak rendszerbe, melyek - az új kézi- és gyorstüzelő fegyverekkel együtt - alapjaiban változtatták meg a hadviselést. Az eddig épült várak a nagyobb lőtávolságú, pontosabb és hatásosabb lövedéket célbajuttató ágyúknak, tarackoknak és mozsaraknak már nehezen tudtak ellenállni.

A műszerek és a híradó eszközök fejlődése maga után vonta azt is, hogy a tüzérek kezdtek áttérni az ún. megosztott irányzásra, vagyis amikor a lövegtől nem, hanem csak egy figyelő pontról látták a célt. Ez azt jelentette, hogy az eddig fedettnek tűnő falszakaszok is rombolhatóvá váltak. Ugyancsak jó célpontnak bizonyultak a főfalon nyíltan álló lövegek is. Mindezek azt jelentették, az erődöveket át kellett építeni, az öv távolságát a központi vártól legalább 8000 méterre ki kellett tolni. A falakat megerősítették a várvédő lövegeket pedig lehetőség szerint páncélkupolák alá helyezték.

Ezt az átépítést azonban Komáromnál már nem végezték el, annak ellenére, hogy jelentőségét több szempontból továbbra is megőrizte. Még mindig a legfontosabb raktár maradt és kettős hídfő szerepe is elsődleges szerepet biztosított számára. Ha a monarchiát bármely irányból megtámadták az utolsó védelmi vonalnak a Dunát tekintették. A folyó melletti legfontosabb települések sorában - Krems, Tulln, Bécs, Pozsony, Komárom, Esztergom, Budapest - az egyetlen állandó erődítéssel rendelkező hely e város volt. Ezért tekintettek Komáromra még ekkor is úgy, mint a birodalom utolsó védőbástyájára.

Egyes vélemények szerint azonban a fővárosokat kellett volna erődítésekkel körülvenni, hisz a hadsereg ellátása szempontjából ezek voltak a legfontosabb helyek. Ezt a gondolatot azonban hamar elvetették, a dinamikusan fejlődő fővárosokat ekkor már nem lehetett határok közé szorítani, a lakosság ezzel szemben óriási ellenállást fejtett ki.

Komárom esetében azonban egész más volt a helyzet. Az erődrendszer kiépítése és fenntartása ugyanis azt jelentette, hogy jelentősen fejleszteni kellett a környék infrastruktúráját. Ez maga után vonta a város kereskedelmének a fejlődését és virágzását is. Alapvető katonai érdekeket szolgált, hogy Komáromnál létesüljön egy állandó híd, hogy a vasúthálózat a Duna mindkét oldalán érintse a várost.⁶⁹ Nagy szerepet játszott tehát az erődrendszer abban, hogy 1856-ban kiépült a Győr-Újszöny, 1860-ban az Újszöny-Székesfehérvár és 1884-ben az Újszöny-Tata-Budapest vasútvonal.

1869-ben egy mérnökkari tiszt emlékiratot készített arról, hogy állandó hidat kell létesíteni Komáromnál az överődök által védett Duna szakaszon, amelyen a vasút vonal átvezetésével lehetőség nyílik az Érsekújvárról kiépítendő vonallal a két ország rész összekapcsolására.⁷⁰ Véleménye szerint Érsekújvárról Párkányra Komárom érintésével kell vezetni a vasútvonalat, ez mindenképpen katonai érdek. A vasúti töltés egyébként - megítélése szerint - nagyon hasznos lenne árvízvédelmi szempontból is, amely Komáromra nézve mindig óriási veszélyt jelent. A terület mocsaras jellege ugyancsak olyan hátrány, mely a lakosság és a helyőrség számára is állandó járvány veszélyforrás. A terület rendezésével ez is meg kell szüntetni.

Ha a javaslatok nem is valósultak meg minden területen, Komárom számára fejlődést jelentettek az erődök, a katona város jellege. Bizonyára ez is közrejátszott, hogy 1891-re elkészült a már nagyon várt állandó híd, az Erzsébet-híd.

Ha tehát az erődöket nem is építették át, de rendszer védelmét igyekeztek javítani, fenntartani. A kor gyakorlatának megfelelően komáromi erődrendszert is védőkörletekre osztották. A felosztás elsősorban a védelem célszerűsége szempontjából, másrészt a terepadottságokat, az úthálózatot figyelembe véve történt. Az I. körlet a nádor-vonali, II. körlet a vág-vonali, III. az igmándi, IV. a monostori

⁶⁹ HT Denkschrift ...

⁷⁰ HT Denkschrift...

volt.⁷¹ A védőkörletekbe megszálló erőket osztottak be, melyek egy része az erődöket védte, egy részük pedig tartalékban volt. Képeztek ezenkívül az egész rendszernek egy főtartalékot, amely a rendelkezésre álló erőknek egyharmad volt.

A vár védelmét a várparancsnok irányította, szorosan együttműködve a tüzérség parancsnokával és a mérnökkari igazgatóval. A munkájukat a védelmi bizottság segítette. A döntés azonban - a vár feladása kivételével - a parancsnok kezében volt.

A várvédelmét az állandó helyőrségen kívül, mozgósított népfelkelők látták el. Ennek mindenképpen meg volt az előnye, hogy a várban szolgálatot teljesítők jó helyismerettel rendelkeztek.

Béke időszakban az erődökben, laktanyákban elhelyezett alakulatok sűrűn váltották egymást. 1858-60-ig itt teljesített szolgálatot a császári-királyi 42.(V. György hannoveri király) gyalogezred három zászlóalja, melyek 1859-ben részt vettek a solferinói csatában. Többször is megfordultak Komáromban a 12.(Vilmos) gyalogezred zászlóaljai, melyek 1866-ban innen indultak el, hogy a IV. hadtest állományában részt vegyenek a königgrätzi csatában. Harcolt ebben a csatában még három másik zászlóalj is, melyek a galíciai kiegészítésű 9.(Hartman-Klarstein) gyalogezredhez tartoztak és melyek béke elhelyezése szintén Komáromban volt.⁷²

A kiegyezés után a császári és királyi közös hadsereg alakulatai állomásoztak a városban. A megalakuló Magyar Királyi Honvédséghez tartozó csapatokat itt nem helyeztek el. Ez is mutatja a hely öszszbirodalmi fontosságát. 1876-tól Komáromban működött a pozsonyi székhelyű V. hadtesthez tartozó 33. gyaloghadosztály parancsnoksága. Ezen alakulatok azonban háború esetén elvonultak a vár védelmében nem játszottak szerepet.

⁷¹ Loncarevic-Syposs Nándor: i. m. 682.p.

⁷² Sechzig Jahre Wehrmacht 1848-1908 (Wien, 1908) Bearbeitet im k..u.k. Kriegsarchiv. 1859-es és 1866-os kimutatás az alakulatok diszlokáciájáról.

Más volt a helyzet a tüzér csapatok vonatkozásában. A várban rendszeresített lövegeket békében is felügyelni kellett, így ez állandó állományt igényelt. 1850-ben a császári-királyi tüzérségnél megalakították a vártüzér zászlóaljkat, melyek közül a 3. Komáromban szolgált. Ez a szervezet azonban nem volt hosszú életű, ugyanis 1854-ben újra átszervezték a tüzérséget és a vár tüzér zászlóaljkat a tüzérezredek kötelékébe osztották be. A komáromi tüzérek a 10. tüzérezred várszázadaiba tartoztak.

A változások azonban még korántsem értek véget, 1867-ben újra különvált a tábori és a vár tüzérség. Ennek megfelelően Komáromba is megtörtént a változás és a morva kiegészítésű 7. vártüzér zászlóalj vette át a szolgálatot. Ezt az alakulatot 1870-ben a már magyar 5. zászlóalj váltotta fel. Az újabb változás 1891-ben következett be, ekkor az eddig önálló zászlóaljkat ezredekbe vonták össze, így az erődrendszerben a 6. magyar vártüzérezred 1. zászlóalja és törzse teljesített szolgálatot.

Vártüzérségen kívül 1885-től tábori tüzérek is állomásoztak Komáromban, mégpedig az V. hadtest tüzérezrede. 1894-ben a 15. hadosztály tüzérezrede került a városba.⁷³ A vár védelménél természetesen ezen ezredek sem jöhettek számításba, hiszen az illető hadtesttel, hadosztállyal elvonultak.

Ugyancsak rendszerint várakban települtek a mérnökkari, később műszaki csapatok, melyek békében ellátták az erődök, sáncok karbantartását, illetve háború esetén az itt maradó árkászok, munkásosztagok biztosították a szükséges műszaki munkák elvégzését. Ennek megfelelően Komáromban is mindig voltak műszaki csapatok, 1893-ban például a 13. utászzászlóalj.⁷⁴

A védelem ellátásához szükséges teljes állomány létszámának a kiszámolásakor az erődöv területét vették alapul, amely Komárom esetében hozzávetőleg 12 kilométer volt. Az 1848/49-es szabadságharc

⁷³ Anton Semek: Geschichte der k. und k. Wehrmacht IV. (Wien, 1905) Az érintett alakulatok rövid történeténél.

⁷⁴ Magyar műszaki parancsnokok, csapatok és alakulatok a világháborúban (Budapest, 1938) 2. p.

alatt még a méterenkénti másfél ember elegendő volt, de az első világháborúban kettő és fél körüli számot igyekeztek biztosítani. Ez itt 30 000 főt jelentett.

Az erődrendszer védelmét szolgáló mindenegybes akadályt, állást béke körülmények között nem minden esetben lehetett fenntartani, ezért veszélyeztetés esetén ezeket egy ún. hadmérnöki terv alapján el kellett elkészíteni, felújítani. Az ostrom állapot kihirdetése után végezték el a sáncok kijavítását a feljáratok folyosók mellvédek kitisztítását, lőrészeket vágtak, haránt gátakat építettek. Ekkor állították fel a nehéz lövegeket, melyek számára ágyazatokat készítettek. A lőtávolságnak megfelelően az erődök előterében kivágták a fákat, lebontottak, elhordtak mindent ami a kilövést akadályozta. Út javításokat végeztek, az előretolt állásokhoz utat építettek. Figyelőhelyeket létesítettek, távíró, távbeszélő vonalakat építettek ki. A század elején már fontos szerepet játszott a léggömb figyelő, ezt is előkészítették. Telepítették az összeköttetés egy másik fontos eszközét a fényszórókat.

A városban gondoskodni kellett a lakosság biztonságáról is, megerősítették a tűzoltóságot, óvóhelyeket készítettek elő. Biztos fedezékekbe vonult a várparancsnokság és a védelmi bizottság is.

Várvédelemben a döntő szerep a tüzérségre hárult, így a tüzérségi tűzrendszer megszervezése elsődleges fontosságú volt. Komárom esetében ennek sajátos vonása volt, hogy - mint láttuk - a kiépített öv a század második felében már nem biztosította a központi vár számára a kellő védelmet. Ezért különösen fontos szerepet kaptak az előtér állások. Mivel a monarchiát elsősorban egy orosz támadás veszélye fenyegette, ezért elsősorban az északi részen tervezték ezek kiépítését. Mozgósítás esetén a kiépített állások a következő helyen voltak:

1. Dunaörs pusztánál, a pozsonyi út mellett	2. Nagygadóc
pusztánál Komáromtól északnyugatra	3. Lándor
pusztánál az Apáli-szigettől északra	4. Gyula majornál
északkeleti irányban	5. Harcsás pusztánál a Duna mellett

Ezen állások 2-3 km-re voltak az erőd vonal előtt, így valamennyire javult annak az esélye, hogy a felvonuló ostrom tüzérséget még olyan távolságra sikerül először szétbontakozásra kényszeríteni, ahonnan nem éri el a várost és a várat. Ugyancsak az északi oldalon harcolók számára nyújthatott támogatást a Duna jobb partján felállítandó két üteg. Az egyik Perjépusztánál volt, ez a Vág-vonal elleni támadás esetén működhetett hatásosan, a másikat a Monostori-erődtől délnyugatra, az Újmajor közelében lévő magaslatra tervezték felállítani. Ez utóbbi a Nádor-vonal előterét pásztázta.⁷⁵

Komárom tüzérségi anyaga elavultnak számított a határokon álló erődök lövegeihez képest. Még az első világháború előtt is kizárólag 1861-ben, 1863-ban, 1875-ben, 1880-ban és 1894-ben rendszeresített lövegek voltak a komáromi erődökben. Ezen lövegek legfontosabb jellemzői a következő táblázat foglalja össze:⁷⁶

Löveg típus	cső			lőtávolság (km)		
	űrméret (cm)	súly (kg)	hossz (m)	gránát	srapnel	kar-tács
61 M ágyú	12 cm	1490	2,77	5,5	2,8	0,5
61 M ágyú	15 cm	2860	3,08	5,8	2,8	0,5
63 M tábori ágyú	10 cm	500	1,68	3,75	1,8	0,525
75 M tábori ágyú	9 cm	487	2,06	6,5	5	0,4
80 M mozsár	15 cm	625	1,2	3,5	3,5	-
80 M ágyú	18 cm	2030	2,2	8,5	8,5	-
94 M ágyú	15 cm	1060	2,2	6,2	5,9	0,5

M= a rendszeresítés éve

⁷⁵ Loncarevic-Syposs: i. m. 686-687. p.

⁷⁶ Kurt Mörz de Paula: Der österreichisch-ungarische Befestigungsbau 1820-1914. (Wien, 1995) In: Österreichische Militärgeschichte Sonderband 1995 Anhang 3.

A lövegek elosztása a védőkörletekben, azok fontossága szerint történt.⁷⁷ Az I. védőkörletben, a Nádor vonal I-VI. bástyájába 63 és 75 M lövegeket állítottak fel, a térközökbe pedig 61M 12 és 15 centiméteres ágyúk kerültek. A II. védőkörletben hasonlóan oldották meg a lövegek elosztását. A VIII I/II. számú állásba négy 80M 12 centiméteres ostromágyú állt. A vág-dunai hídfő főerődjébe 75M, a redoutokba pedig 61M lövegeket helyeztek el.

A Duna jobb parti erődök felszerelése gyengébb volt, hisz a monarchia vezetői elsősorban egy északi támadással számoltak. A III. védőkörletben lévő Duna-hídfőben és az Igmándi erődben is csak 61M lövegek felállítását tervezték. Az északi oldalt támogató perjépusztai és az Új majornál lévő ütegállásokba ugyanakkor 80M 12 centiméteres lövegek alkalmaztak volna. A Monostori erődben szintén zömmel régebbi lövegeket tároltak.

Az előretolt ütegállásokat terv szerint négy darab 61M 12 centiméteres és négy darab 63M 10 centiméteres löveggel szerelték fel. A 12 centiméteres ágyúkat az arcvonalba a 10 centiméteres lövegeket a szárnyakra állították. Később ezekbe az állásokba 75M 9 centiméteres lövegek kerültek.

A vár lövegtartalékához a meglévő lövegek kb. 10%-át osztották be. A 80M 12 és 15 centiméteres ostromágyú ütegeket és a 94M 15 centiméteres tarackos ütegeket csak akkor alkalmazták, amikor már kiderült az, hogy melyik a támadás fő iránya. A tartalék állományába beosztottak néhány táborig üteget is a kitörések támogatására.

A löveg csöveket helyük és rendeltetésük szerint különböző lövegtalpakra(lafetta) helyezték. Különböztek egymástól a kazamatákba és a falakra állított ágyúk, tarackok lövegtalpai. A kazamatákban meg kellett oldani a lövegek oldalirányú mozgását és ehhez külön kerekekkel ellátott és a falhoz rögzített ún. kanyarfákat, később speciális

⁷⁷ Loncarevic-Syposs Nándor: i. m. 686-687. p.

lövegtalpakat alkalmaztak. A falakon lévő lövegeket sokszor magasított talpakra szerelték.

Komárom tehát annak ellenére, hogy csak végső esetben számoltak erődített helykénti alkalmazásával, rendelkezett a szükséges feltételekkel egy támadás elhárítására. Akkor is igaz volt ez, amikor a békében itt állomásozó csapatok már elhagyták helyőrségüket és a meghatározott magasabb kötelékekbe, a tábori hadseregek állományába kerültek.

1914-ben Komáromban a közös hadsereg több alakulata és szerve is állomásozott:

	-	12.
(Parmann) gyalogezred 3. zászlóalj	-	19.
vadászzászlóalj és póttartalék százada	-	5.
(Radetzky) huszárezred törzse, 2. zászlóalj és póttartaléka	-	15. tábori
ágyús ezred törzse, 1. és 2. osztálya, pótteste	-	5. lovagló
tüzérosztály	-	5. nehéz tüzerosztály
	-	6. vártüzérezred
törzse és 4 százada	-	5. árkászzászlóalj
	-	6. árkászzászlóalj
póttartalék százada		

A városban települt a 33. gyaloghadosztály törzse is, mely két gyalogdandárral rendelkezett. A 65. törzse Győrben, a 66. törzse pedig szintén Komáromban állomásozott. A hadosztály állományába tartoztak az itt lévő gyalogzászlóaljok, a tábori ágyús ezred, a nehéz tüzer osztály, valamint az árkászzászlóalj. A huszárok és a lovagló tüzerek a 2. lovashadosztály kötelékében álltak. Mindkét hadosztály a pozsonyi székhelyű V. hadtesthez tartozott, hasonlóan a vártüzérezredhez és 6. árkászzászlóalj póttartalék századához.⁷⁸

A háború kitörésekor a hadtest csapatai is elvonultak. Komárom az I. világháborúban nem játszott szerepet, nem került sor itt semmilyen harci cselekményre. Nem kellett kipróbálni, hogy a békében előkészített,

⁷⁸ Maximilian Ehn: Ergänzungsheft 9 zum Werke Österreich-Ungarns letzter Krieg (Wien, 1934)

megszervezett védelem valóban ellen tud-e állni egy nagyobb szabású támadásnak. Látva azonban például a sokkal jobban kiépített és felszerelt Przemysl sorsát, feltételezhetjük, hogy erre kevés esély volt.

Kivették azonban részüket a háborúból azok a komáromi bakák, huszárok, tüzérek és utászok, akik végig küzdöttek a négy hosszú, véres évet. Az V. hadtest a 2. hadsereg állományában az orosz hadszíntéren küzdött.

Komárom az első világháború után

Az Osztrák-Magyar Monarchia sorsa 1918 október végén végkép megpecsételődni látszódott. 26-ról 27-re virradó éjszaka olasz és angol csapatok átkeltek a Piave folyón és áttörték az ott kialakított védelmet. Az osztrák-magyar egységek rendezetlenül vonultak vissza és már nem volt remény arra, hogy a kimerült hátországból újabb erősítést, utánpótlást kapjanak. A kilátástalan helyzet arra kényszerítette a katonai vezetést, hogy az olasz hadvezetéstől békét kérjen. A Victor Weber von Webenau tábornok által vezetett fegyverszüneti bizottság október 31-én ért Páduába, az olasz főparancsnokság székhelyére, majd november 3-án aláírták a megegyezést irásbafoglaló okmányt. Ennek megfelelően ki kellett üríteni a megszállt területeket és 20 békeállományú hadosztály megtartása mellett, az egész hadsereget le kellett szerelni.⁷⁹

A gyors fegyverszüneti megállapodás sem tudta azonban megállítani a monarchia széthullását. A katonai összeomlás után, a

⁷⁹ Galántai József: Az első világháború (Budapest, 1988) 484. p.

demokratikus forradalmak végérvényesen pontot tettek a birodalom több mint négy évtizedes működésére.

A magyar polgári demokratikus kormányra minden területen súlyos feladatok vártak. Ezek közül talán a hadügyi problémák megoldása okozta a legtöbb nehézséget. Az október végén megalakult Csehszlovákia csapatai már novemberben megindultak a magyar területek megszállására, de 1919 márciusáig a román, a délszláv, sőt a fehérukrán csapatok is mélyen betörték a régi határok mögé.

A csehszlovák csapatok január 10-én vették birtokba Komárom északi részét. A Macalusó ezredes parancsnoksága alá tartozó gyalogszázadok, egyéb kisebb lövegekkel megerősített alegységek - hozzávetőleg 1100 fővel - nagy gonddal rendezkedtek be a Duna bal partján.⁸⁰ A több mint 90%-ban magyar lakta rész meglepő nyugalommal vette tudomásul az idegen katonaság jelenlétét.

1919. március 21-én Budapesten kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Azonnal megkezdődött a Vörös Hadsereg megszervezése és felszerelése. Komárom magyar oldalán is megalakult a munkástanács és teljes erővel folyt a Vörös Hadsereg egységeinek felállítása, ahová a városban állomásozó Radetzky-huszárok altiszti kara és legénysége, kevés kivétellel, azonnal jelentkezett.⁸¹ A Komárom megyei csapatok a győri 4. hadosztály alárendeltségébe kerültek. Ezen belül Komárom helyőrségének feladata a Duna-vonal védelme volt mintegy 40 kilométeres szakaszon, Achácz István parancsnok vezetésével.⁸²

Az események hatására Észak-Komáromban Macaluso ezredes szigorította a fontosnak ítélt objektumok védelmét. Megerősítette a közúti és vasúti híd védelmét, fokozta a járőrözést és erős figyelőszolgálatot működtetett.

⁸⁰ Kecskés László: i. m. 211. p.

⁸¹ A határban a halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből (Budapest, 1963.) 62. p.

⁸² Kecskés László: i. m. 212. p.

A Tanácskormány számára a román királyi csapatok április 16-ai támadása jelentette az első nagy erőpróbát. A román haderő kihasználva a magyar csapatok szervezetlenségét, azonnal komoly sikereket ért el. A védelem áttörése után április 20-án elérte Nagyvárad vonalát, 26-án Nyíregyházát, május 2-án pedig kiért a Tiszához. A csehszlovák hadsereg április 27-ei előretörése pedig szinte kilátástalan helyzetbe hozta az országot. A csehszlovák erők május elején már Salgótarján előterében álltak.

Ebben a helyzetben Tata, Győr, Komárom munkásküldöttei április 27-én Győrben elhatározták Észak-Komárom megtámadását. A 30-án éjszakára tervezett támadást este 9 órakor Hochtelder Lipót győri kerületi parancsnok, majd 11 órakor Kun Béla még telefonon megpróbálta leállítani, de a 1500-1700 fős harccsoportot már nem lehetett visszarendelni.⁸³

A támadás biztatóan kezdődött. A ladikon átkelt előcsapat szabaddá tette a vasúti hidat, így biztosítva a gyors átkelést, majd a főerőkkel együtt, a magyar tüzérség támogatásával betörték a város köré épített Nádor-vonalba. Az ekkor eszmélő csehszlovák katonák azonban itt már erős ellenállást fejtettek ki. A támadók másik részének nem sikerült a közúti hidat elfoglalni és komoly veszteséget szenvedve vonultak vissza. A harcot végül is a Macaluso ezredes által Érsekújvárról kért zászlóalj megérkezése döntötte el, amely foglyokat nem ejtve tisztította meg a magyaroktól a területet.

Június elején a Vörös Hadsereg csapatai megközelítették Észak-Komáromot és monitorjai tűz alá vették a várost. Ezekben a napokban a két város között is állandósult a tüzérségi tűzpárbaj, amely egészen június végéig napirenden is maradt. A lakosság ekkor a pincékben töltötte idejének nagy részét.⁸⁴

⁸³ Kecskés László: i. m. 214. p.

⁸⁴ Kecskés László: i. m. 217. p.

1919. augusztusában a Forradalmi Kormányzó tanács lemondása, a Nemzeti Hadsereg Fővezérségének megalakulása egy új rend, egy új típusú hatalmi rendszer színrelépését jelentette! A nyugat teljes bizalmát élvező Horthy Miklós megszervezte a nevével fémjelzett nemzeti hadsereget, amely szinte azonnal megkezdte a "rendcsinálást". A volt hivatásos és tartalékos tisztekből álló különítmények, kegyetlen szigorral jártak el a Tanácsköztársaság idején szerepet vállaló értelmiségiekkel munkásokkal, parasztokkal szemben. Ezek közül Komárom a Prónay Pál vezette különítménnyel került közvetlen kapcsolatba.

1919. novemberében - felsőbb utasításra - a Prónay különítmény elhelyezésére a Monostori erődöt jelölték ki. November 18-án Prónay személyesen tekintette meg az akkor teljesen üresen álló erődöt.⁸⁵ December 25-én, amikor Sopronból utazott vissza Budapestre, különítménye már berendezkedett az erődben és Makay Imre százados parancsnoksága alatt megkezdte a felkészülést a további feladatokra.⁸⁶ Az erőd ettől kezdve egyben gyűjtőhely is lett. Az ország más részeiről is hoztak ide megbízhatatlan személyeket, lázítókat és ezek legnagyobb része már nem hagyta el élve az erődöt. A Dunába lövetés mindennapos eseménnyé vált. Többek között Héjjas Aurél Kecskemétről is az erődbe - a "Sandbergbe" - vitette a megbízhatatlan, rendszer ellenes elemeket⁸⁷

Trianontól a háborúba lépésig

⁸⁵ Prónay Pál: i. m. 151. p.

⁸⁶ Prónay Pál: i. m. 158. p.

⁸⁷ Prónay Pál: i. m. 161. p.

Az új Magyarország nemzetközi elfogadtatásához rendezni kellett a belpolitikai helyzetet. Ezt segítette elő az is, hogy, 1920 április 1-én megszűnt a fővezérség, a hadsereg vezetését a vezérkar vette át.⁸⁸

Komárom az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés értelmében határváros lett a nagyobbik, északi része Csehszlovákiához került. A magyar oldalon maradt városrészt Komárom-újvárosnak nevezték (esetenként a Dél-Komárom is szerepelt) egészen 1923-ig, amikor a XXXV. tc. értelmében megkapta a Komárom nevet.

1920 júniusától, amikor a politikai helyzet már-már rendeződni látszott, a székesfehérvári katonai körletparancsnokság, a Honvédelmi Minisztériumnak folyamatosan jelentette, hogy a csehek Komáromból egyre több magyar állampolgárt utasítanak ki. Ezzel párhuzamosan kérték a kiutasítottak névjegyzékét, hogy a kémgyanús elemek figyelését azonnal meg tudják kezdeni.⁸⁹

A békeszerződés területi rendelkezései mellett a katonai korlátozások is nagyon súlyosak voltak. Csak egy belső rendfenntartásra alkalmas, létszáma, fegyverzete tekintetében Közép-Európa leggyengébb hadseregét engedélyezték Magyarországnak. A természetes határokkal nem rendelkező ország szinte teljesen védelem nélkül maradt.

A Trianon után újjáalakuló Magyar Királyi Honvédség ezért erőteljes lépéseket tett a megszabott kereteken belüli hadsereg minél előbbi felállítására. Ennek szervezeti oldala is komoly gondokat vetett fel, de még nagyobb problémát okozott az alkalmazással kapcsolatos elméleti kérdések kidolgozása.

⁸⁸ A trianoni békeszerződés értelmében a vezérkar 1938-ig, a fegyverkezési egyenjogúság kimondásáig csak rejtve, a Honvédelmi Minisztérium VI. osztályaként működhetett. Id:Magyarország hadtörténete. Szerkesztette: Liptai Ervin II. kötet (Budapest, 1984)

⁸⁹ HL. Honvédelmi Minisztérium (HM) 1920. Elnöki osztály I. tétel 100.482

A békeszerződés katonai rendelkezései nem érintették azt a kérdést, hogy a hadsereg milyen egységekből álljon, így ennek eldöntése jelentette az első problémát. Lényeges és ehhez kapcsolódó kérdésként merült még fel az egyes fegyvernemek optimális arányának megállapítása is. A lehetőségek közül végül a vegyesdandárt fogadták el, mint magasabb köteléket, két lényeges meghatározó ok miatt. Először is, ez a kötelék biztosította több fegyvernem együttes jelenlétét. Másodszor, lehetőséget nyújtott ezen fegyvernemek folyamatos, és egyben rejtett fejlesztéséhez. Így a már előzőleg elfogadott terv szerint felállítandó hét katonai körlet, egy-egy vegyes dandárt állíthatott föl, nem sértve meg a határozvány létszámkereteit. A trianon békeszerződés megkötése után megalakított katonai körletek szinte teljesen azonosak voltak az első világháborút megelőzően működő Honvédkerületekkel.

Komárom az első világháború előtt az V. Honvédkerülethez tartozott (ennek központja Székesfehérvár volt) annak ellenére, hogy a városban alakulatokat nem helyeztek el. 1921-ben a városba vezényelt alakulatok ismét a Székesfehérvár központtal megszervezett kerülethez tartoztak. A helyőrségben gyalogászlóalj, huszárosztály, tüzér üteg és aknavető század kapott elhelyezést.

Érdekességként meg kell említeni, hogy egy 1920-as jelentés szerint a székesfehérvári katonai körletben összesen négy gyalogászlóalj, két lövésszázadot és három tüzérüteget találunk.⁹⁰

A Komárom-újjvárosban települ csapatok a meglévő katonai objektumok közül egyedül a Csillagerődöt nem használták fel, hiszen a városban található Frigyes főherceg lovassági laktanya és a Monostori erőd mellett lévő ún. tüzértábor már biztosította a csapatok elhelyezését.⁹¹

Az országban azonban a helyzet nehezen konszolidálódott. A politikai harc a szabad királyválasztók és a legitimisták között egyre élesebbé vált. IV. Károly 1921. március végi váratlan megjelenése tovább

⁹⁰ HL.HM. 1920. Eln.D.oszt. I. tétel 62. 896.

⁹¹ Suba János: A M.Kir. honvédség 10. sz. központi lőszerraktárának kiépítése In.: Limes 1994. 3. sz. 67. p.

fokozta a feszültséget. A király azonban a kisantant mozgolódására és Horthy kérésére elhagyta ugyan az országot, de érezhető volt, hogy e kérdés még nem zárul le. A királypártiak tovább folytatták a szervezkedést és a békés puccs lehetőségét elvetve, csak a fegyveres megoldást tartották végrehajthatónak. A nyugat-magyarországi területek mellett a fegyveres szervezkedés szárait Budapestre is kiterjesztették.

Ennek eredményeként IV. Károly 1921. október 21-én érkezett Sopronba, azzal a nem titkolt céllal, hogy ha kell katonai erővel szerezze vissza trónját. Ehhez rendelkezésére állt az Ostenburg-zászlóalj és a csatlakozott legitimista felkelők. A "királyi gárdavadászezred" elnevezésű alakulat kb. 1500 főt tett ki. A király számított még további helyőrségek csatlakozására is. A szombathelyi katonai körlet csapatai - hozzávetőleg hat zászlóalj, két huszárosztály, két üteg - azonnal a király mellé álltak, így már október 22-én négy szerelvénnyel indultak Győr felé.⁹² A továbbiakban a győri, a tatai és végül a komáromi helyőrség esküdött fel a király zászlajára. Végül is a "budaörsi-csata"-ként emlegetett összecsapásban - összesen 16 halott, 60 sebesült volt - a király csapatait bekerítették és lefegyverezték. IV. Károlyt Tihanyba, majd onnan az antant megbízottak Madeira szigetére kísérték. Az antant kívánságára a nemzetgyűlés november 6-án kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, a királyság mint államforma fenntartása mellett.

1921-től a polgári egyesületek szerveződése is jelentősebbé vált. A több száz különböző egyesület jegyzékét a Szövetségi Ellenőrző Bizottság is többször bekérte, így ellenőrizve az esetleges rejtett katonai képzés lehetséges színtereit. A vidéki egyesületek közül Komárom-újívárosban az 1922. július 18-án kelt jelentés szerint a következő egyesületeket jelezték:⁹³

<u>Folyószám:</u>	<u>Egyesület megnevezése</u>	<u>ktatási szám</u>
250.	Komárom-újíváros Keresztény	

⁹² Magyarország. hadtörténete. II. 271. p.

⁹³ HM 1922. Eln. D.oszt. 17.394.

	Nőegylet	22255/920
271.	Komáromi Magyar Országos Véderő Egyesület Sport Egylet	41112/922
272.	Komárom-újvárosi Önkéntes Tűzoltó Egylet	83187/920

Az antant katonai ellenőrzései az egész ország területén napirenden voltak. Folyamatosan ellenőrizték a létszámot, fegyverzetet, lőszert és szinte kivétel nélkül kiterjesztették a vizsgálatot a laktanyákon kívüli területekre is, rejtett haditechnikai eszközöket. 1923. május 17-én 11 órakor Komáromban is megjelent egy ellenőrző bizottság. Részleteiben vizsgálták a személyi állomány összetételét és a fegyverzetet. Az ellenőrzés 3 órán keresztül tartott, majd az ellenőrzők visszautaztak Budapestre. A helyőrségnek ezek után azonnal részletes jelentést kellett küldenie Székesfehérvárra.⁹⁴

A gyalog-, huszár- és tüzércsapatok mellett ekkor a Folyamőrség a "LILI" nevű kishajót állomásoztatta Komáromban. 1 tiszt és 16 fő legénység adta a fegyveres szolgálatot, 4 fő legénységi állományú pedig a közvetlen kiszolgálásért volt felelős.⁹⁵

A Csillagerőd felújítását is ebben az évben kezdték meg. Az erőd főépületét, négy bástyáját és a déli kapu épületét egy ekkor készült hivatalos okmány a következő képpen írta le:

"... Tömör földszintes épület. Az összes falak (:vegyes falazat:) kőből és téglából 1-2 m vastagságban. Az alap teljesen kőből mészhabarcsban, külső homlokzati rész téglából vakolás nélkül, mennyezet téglából dongaszerűen. A helyiségek deszkapadozattal.

⁹⁴ HM 1923. Eln D.oszt. 560 alapszám és 9913 iktatószám

⁹⁵ HM 1923. Eln. D.oszt. 7260 alapszám és 9913 iktatószám

Folyosók és azon alkalmazott aszfalt. A lépcső vörösmárványból. A tetők laposak betonból 2,20 m. magas földhányásokkal."⁹⁶

Az erőd főépületében az átépítések során nőtlen tiszt, altiszt és legénységi szobákat alakítottak ki, illetve további szükségfőhelyek elhelyezésének lehetőségét teremtették meg.⁹⁷

1927. március 31-én megszűnt a Katonai Ellenőrző Bizottság működése, szerepét a Népszövetség vette át. Ez a közvetlen ellenőrzések után, az alkalmi vizsgálatok rendszerét jelentette. A magyar politikai és katonai vezetés egyre több fórumon jelentette ki Magyarország igényét egy közép-európai újjárendezésre. Az 1928-ban megalakult Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT) már az ország mindenoldalú erejének koordinálására jött létre. Döntései minden minisztérium számára kötelezőek voltak.

A csapatok mozgatásai is állandósultak. Komáromban 1930-ban a 3. honvéd gyalogezred III. zászlóalj, a 2. honvéd huszárezred törzse és II. osztálya és az 1. honvéd vegyesdandár huszárszázada állomásozott a laktanyákban és a Monostori erődben.⁹⁸ 1931-ben a 2. huszárezred II. osztályát Szentesre helyezték át, de helyette 1932-34 között a 3. huszárezred II. osztálya került Komáromba.⁹⁹

1932-ben már a következő alakulatok voltak Komáromban (a jogelőd csapattestek felsorolásával):¹⁰⁰

Jelenlegi

Volt

Gyalogság

3. ezred III. zászlóalj

cs. és kir. 12. gyalogezred

⁹⁶ Suba János: i. m. 68. p.

⁹⁷ U.o.

⁹⁸ Honvédelem, Zsebnaptár 1930. Szerkeszti: Szombathy Kálmán (Budapest) 63., 66. p.

⁹⁹ Splényi Géza: Az utolsó magyar huszárok. Adatgyűjtemény (München, 1983) 12-13.p.

¹⁰⁰ HL HM 1932 Eln. I. oszt. 103.922

2. határőr I. osztály cs. és kir. 19. vadászzászlóalj

Lovasság

3. huszárezred II. osztály cs. és kir. 5. huszárezred

Tüzérség

2. tüzérezred II. osztály cs. és kir. 33. és 133. tábori
tüzérosztály, 33. nehéz
tüzérosztály, 33. hegyi tüzérosztály

A Komáromban elhelyezett katonaság egyre nagyobb száma fokozta a Csehszlovák felderítés aktivitását is. Nem volt olyan hét, hogy ne történt volna légi határsértés. Egy 1933-as jelentés az egyik esetet röviden így írta le:

"Esztergom felől július 27. 17.45-kor jelzéseiről felismert csehszlovák gép Komárom tábor fölött 120 m magasságból légi fényképeket készít körözve, majd Győr felé elrepül."¹⁰¹ Az ilyen és hasonló incidensek után a csehszlovák katonai vezetés, a külügyminisztérium útján visszajuttatott válaszokban minden esetben tagadták, még a repülés tényét is.

1935 júliusában a vegyesdandár parancsnokságának fel kellett terjeszteniük 5-5 olyan laktanyát, amely szóba jöhet rádió bevezetése céljából. Ez az intézkedés a kulturális igények kielégítésére irányult, de a szűkös anyagi helyzet miatt egyelőre csak néhány laktanyát tudták ellátni. A 2. vegyes dandár parancsnokság (Székesfehérváron) is javasolt 5 laktanyát. Ezek között volt a komáromi Monostori erőd is, ahol ekkor 2/III. határőr osztály, négy alosztály és három aknász század volt. Az erődbe ekkor már a 220 V váltakozó áram volt bevezetését megoldották.¹⁰²

¹⁰¹ HL HM 1933. Eln. I. oszt. 5.945

¹⁰² HL HM 1935. Eln. II. oszt. 4028

Ugyanebben az időben Komáromban még a Nádasdy laktanyában hat, a Szent István laktanyában nyolc, a Tüzér táborban négy alakulat állomásozott.

A hadseregfejlesztés 1936-tól felgyorsult. A külpolitikai helyzet stabilitása, az ellenőrzés veszélyének minimálisra csökkenése lehetővé tette a fegyverzet mennyiségi és minőségi fejlesztését. Az ún. "Előd" beruházási hitel már jelentős összeget bocsátott a katonai vezetés számára fegyver- és felszerelés beszerzésre.¹⁰³

A fejlesztés állandó szervezési változásokkal is járt, így 1937-ben a Komáromban elhelyezett csapatok ismét változtak. Egyre több új alakulat került a városba.

2. vegyesdandár alakulatai közül:

- 3. gyalogezred parancsnoksága
- 3. gyalogezred árkász százada
- 2. határőr árkász század
- 2/II. határőrzászlóalj
- 2/III. határőrzászlóalj
- 2. határbiztosítóosztály parancsnokság
- II. csendőr lovasosztály
- 2/III. tüzérosztály parancsnokság
- 2 gépjárműves század
- Komárom állami méntelep

a 3. vegyesdandár állományából:

¹⁰³ Dombrády Lóránt-Tóth Sándor: A magyar királyi honvédség 1919-1945. (Budapest, 1987) 100. p.

- 6. gyalogezred árkász százada¹⁰⁴

1938. március 5-én Darányi Kálmán Győrben elmondott beszédében már nyíltan és egyértelműen a hadseregfejlesztés és az országvédelem erősítését hirdette meg. Az augusztus 22-i blei egyezményben pedig a kisantant államok is elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát azzal a feltétellel, hogy az őket nem fenyegeti és támadja meg. Ennek eredményeként lehetőség nyílt a szervezeti fejlesztés terén is. Létrehoztak három hadseregparancsnokságot, és a korábbi hét vegyesdandárból hét hadtestet, hadtestként három dandárral.

Komáromban az 1938-as Békehadrend szerint a következő alakulatok helyezkedtek el. A II. hadtest törzse, 6. vegyesdandár törzse, a 22. gyalogezred parancsnoksága, továbbá I-II. zászlóaljja. A II. lovas század, a 22. árkász század, a 6. tüzér osztály. Ezen kívül a II. árkász tábor, a II. híradó század, a II. vonat osztag és a 101. hidász zászlóalj két százada.¹⁰⁵

Németország 1938. nyarán a Csehszlovák kérdés megoldását már csak fegyveres úton tudta elképzelni. Ebben számítottak a magyar részvételre is. A magyar csapatok felkészületlenségére és a külpolitika nehézségeire hivatkozva a politikai vezetés nem vállalhatta a részvételt. Az események azonban Magyarország számára mégis pozitív fordulatot hoztak. A müncheni egyezmény és az október 9-13. közötti sikertelen magyar-csehszlovák tárgyalások eredményeként került sor Bécsben a döntésre.

1938. november 1-én a "bécsi döntőbíróság" határozata nyomán ismertté vált, hogy a Szlovákia déli részén húzódó területek egy részét Kassa, Rozsnyó, Ungvár, Munkács, Beregszász, Rimaszombat, Érsekújvár, Komárom, Léva és Losonc városokkal Magyarországhoz csatolják. A döntőbírósági határozat után azonnal megkezdődtek

¹⁰⁴ HL HM 1937. Eln. A.oszt. 36.131

¹⁰⁵ HL HM 1938 1/a 60.000 Békehadrend 1938.

Komáromban a végrehajtással kapcsolatos tárgyalások. A magyar főmegbízott gróf Teleki Pál magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter, helyettese Nichl Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt. Ezen kívül még öt bizottság tárgyalta. Többek között határmegállapító, kisebbségvédelmi, gazdasági-pénzügyi, stb.¹⁰⁶

A magyar hadvezetés "őszi hadgyakorlat" címén cselekvésre készen már szeptemberben felvonultatta a határmenti hadtesteket. A komáromi tárgyalások idején tehát már a határ közelében volt a felemelt békelétszámú I. II. és VII. hadtest. A III. hadtest alakulatai békehelyőrségeikben és azok közelében felemelt létszámmal már szeptember óta tartalékban voltak.

A határozatok azonnali vonzataként a csapatoknak november 3-án 13 órakor kellett végrehajtaniuk az ún. "Ipoly" rendeletet, amely a határhoz való felzárkózást jelentette. November 4-én Horthy már kiadta nyilvános hadparancsát és 5-ével a kijelölt csapatok megkezdték a Felvidék déli részének megszállását, amelyet 5 nap alatt, 10-én be is fejeztek.

A 6. önálló dandár egyes alakulatai november 5-én már Komáromban voltak, majd kijelölt csapatok 6-án 14 óra 15 perckor - Horthyval az élen - ünnepélyesen bevonultak a városba. Ezután a Komárom-ógyallai műúton tovább folytatták menetüket Érsekújvár felé. A komáromi hidon átkelt erők a továbbiakban Hetény, Keszegfalva, Csallóközarányos és Örsfalu községeket szállták meg. Ógyallára 7-én, Érsekújvárra 9-én vonultak be.

A folyamőrség 2. folyamzár százada ebben a helyzetben azt a feladatot kapta, hogy Komáromnál és Párkánynál a Dunát az esetleges ellenséges aknáktól tisztítsa meg. Az 1/II. őrnaszád osztagnak ezzel párhuzamosan Észak-Komáromba kellett befutnia. A közeli - határ mentén elhelyezett - megfigyelő őrsök fölös létszámából elvont folyamőrszázad a 2. vegyesdandár alárendeltségében, a 2/3.

¹⁰⁶ HL HM 1938. Eln. oszt. I.tétel 54.813

gyalogparancsnok (6. önálló dandár) oszlopával szintén Észak-Komáromba vonult.

Szót kell még ejteni a Pozsony elleni magyar tervekről is. A katonai tervek ugyanis számba vették - a Felvidékkel párhuzamosan - Pozsony elfoglalását is. A Nagykanizsán állomásozó vitéz Székely János vk.ezredes csapatai szeptembertől felemelt békelétszámmal várták az események alakulását. November 18-án hajnalban mozgósítási parancsot kaptak, 36 órás menetkészültséggel. Az így megalakított 9. önálló dandárt vasúton Székesfehérvár érintésével, Komáromon keresztül szállították a Felvidékre. A dandár 20-án délután rakott ki Dunaszerdahely körzetében és Nemesabony, Hódos, Szentmihályfa térségében helyezkedett el erős biztosítással. A 20-i eligazítás szerint 21-én hajnalban gyalogmenetben kellett volna felzárkózniuk a közös határra. Erre a menetcélokot is kiadták. Az eredeti parancsot azonban 21-én reggel hirtelen megváltoztatták és az alakulatokat visszavonták békehelyőrségeikbe. Az ok valószínűleg az volt, hogy Hitler nem akarta, hogy Pozsony is magyar kézre kerüljön, így a térségben jobban megerősödjenek a magyarok, mind azt előzetesen eltervezte.¹⁰⁷

Ebben a helyzetben kell még szólni a "Rongyos Gárda" megszervezéséről és tevékenységéről.

A "Rongyos Gárda" működése 1938. október 3-tól, 1939. január 14-ig tartott. Feladata a Csehszlovák közigazgatás fellazítása, megbénítása lett volna, így bizonyítandó, hogy a csehek önállóan nem képesek rendet tartani és nem tudják biztosítani a nemzetiségeket megillető jogokat. Diákokból, kalandorokból, fantasztákból, sőt büntetett előéletű elemekből összeállt társaság Homlok Sándor vezérkari ezredes parancsnoksága alatt állt, aki egyben a Vezérkar főnökség 5. osztály élén állt, és a legmagasabb helyről kapta az irányelveket. Végeredményben balul sikerült akciók jellemezték tevékenységüket és az erősödő cseh katonaság fellépésének eredményeként sokan kerültek fogságba. Stefán

¹⁰⁷ Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-45). Összeállította: Dr. Csima János őrgy. (Budapest, 1961) 23-24. p.

százados december 31-én vette át Gányon a csehektől a hadifoglyokat és ezután 1939. január 15-ig Komáromba települt "Műszaki Irodájával", ahol a hazatért foglyok ellátását is felügyelte.¹⁰⁸

Komárom északi részének visszakerülésével újra magyar csapatokat helyeztek el az erődben és a városban. 1939. szeptemberében kezdték meg a komáromi Öregvár és a Csillagerőd átépítését, lőszerraktár kialakítása céljából. Külön odarendelt műszaki alakulatok végezték a vágányok lerakását és teljes kiépítését az erődökhöz. Ezután a belső raktárhelyiségek kialakítását végezték el, először az Öregvárban, majd a Csillagerődben. A vasúti pórekocsik megrendelése, majd leszállítása tette teljessé az erődökből kialakított lőszerraktárakat.¹⁰⁹

Lengyelország szeptemberi lerohanása után menekült lengyel katonák tömegei érkeztek Magyarországra. A mintegy 50 000 katona és polgári személy elhelyezése és ellátása is komoly gondokat okozott. Komáromba is érkeztek lengyelek, ezeket az Igmánd-i erődben helyezték el. 1941-től az erőd internáló táborként működött, de 1942-ben a tábort áthelyezték a Monostori erődbe. Helyét munkaszolgálatos századok foglalták el.¹¹⁰

A folyamatos szervezeti változások és fejlesztések után a városban és közvetlen környékén elhelyezett alakulatok az 1940-es Békehadrend alapján a következők voltak:

- a 6. gyalogdandár törzse
- a 22. gyalogezred közvetlen alakulatai és I-II. zászlóaljja
 - a II. önálló lovas század
 - az 52. határ vadász portyázó osztag 1-5. százada - ezen belül 36 őrsé
 - a 6. tábori tüzérosztály 3 üteggel
 - a II. tüzérmérő század
- a 101. hidász zászlóalj (1-2. század)
- a II. árkásztábor (3., 6., 22. árkászszázaddal)

¹⁰⁸ Csima János: i. m. 28. p.

¹⁰⁹ Suba János: i. m. 69-70.p.

¹¹⁰ Kecskés László: i. m. 220. p.

- a II. híradózászlóalj
- a II. fogatolt vonatosztály
- a II. tüzer- és fegyverjavító műhely
- a II. közérdekű munkásszázad
- a 16. kiegészítő katonai parancsnokság
- a 10. sz. központi lőszerraktár

Ide

számíthatjuk még a folyamórség II. folyamzászlóaljának 1-3. századát. Még ebben az évben Komáromba vezényelték a 105. légvédelmi tüzérosztályt és a II. gépvontatású tarackos üteget is.¹¹¹ Meg kell említeni továbbá a komáromi méntelepet. 1938-42 között összesen öt állami ménes és 17 méntelep volt az országban. Ezek egyike volt a komáromi 229 ménnel. Parancsnoka Gyertyánffy Aladár méneskari őrnagy.¹¹²

A magyar-román ellentét 1940. nyarán érte el csúcspontját. Az eredménytelen augusztus 16-24. között tartó Turnu Severini tárgyalásokon a magyar fél visszautasította a románok keskeny határsáv átadására tett javaslatát. A tárgyalások megrekedtek, és csak a német közbelépés akadályozta meg a háborút. Közben Magyarország akkori teljes haderejét, mintegy 550 000 főt, vonultatott föl a magyar-román határon. Ebben majdnem teljes létszámmal vett részt a komáromi helyőrség is, de a második bécsi döntés után ezek a csapatok is visszatértek helyőrségükbe.

Komárom 1941-45 között

Az 1941-es év a Délvidék megszállásán túl a Szovjetunió elleni hadműveletek megindulását is jelentette. A magyar katonák már több száz kilométerre harcoltak az ország határaitól, és egyre valószínűbbé vált,

¹¹¹ HL HM 1940. Eln. 1/2. 40.400

¹¹² Monostory László m.kir. méneskari százados: A magyar állami ménesek sorsa 10-12. p. In. Hadak utján 405. szám (München, 1989)

hogy számuk a következő időszakban csak nőni fog. Ebben az időben a hátszágot teljesen más problémák foglalkoztatták.

A II. hadtest parancsnokság ez év szeptemberében kérte a Honvédelmi Minisztériumot, hogy a komáromi Frigyes főherceg laktanya nevét "Klapka" névre változtathassa. Igaz, ebben az időben a 4385. Elnöki osztály 1942. számú előirat szerint olyan döntés volt érvényben, hogy a laktanya elnevezések kérdését a háború végéig félre kellett tenni. Ebben az esetben azonban az Elnöki osztály hajlandó volt kivételt tenni, mert az indoklás szerint a Klapka név Komárommal összeforrott és ez a név valószínűleg a továbbiakban is folyamatosan fenntartható lesz. A következő év január 29-én a komáromi honvéd állomásparancsnokságnak telefonon a következőket javasolták: "Mivel Komáromban 16 laktanyában (épületben) vannak csapatok elhelyezve, ezen belül a Frigyes laktanya (magyar-Komárom) a klapka tüzérek elhelyezésére szolgál. Azonban az Öreg-vár, amelyet Klapka védett, jobban megérdemelné a "Klapka-vár" elnevezést, történetileg is jobb megoldás lenne." Ezzel a javaslattal végül az állomásparancsnokság is egyetértett. A végső döntés meghozatala előtt azonban még kikérték Albrecht főherceg véleményét is.¹¹³

Az 1942-es év már a komáromi csapatok számára is a harcos évek kezdetét jelentette. A február elejétől mozgósított 2. magyar hadsereg első szállító lépcsőit április 11-én indították útba. A hadműveleti területre történő elvonulást eddig soha nem látott tervezési és szervezési munkálatok előzték meg. A német hadiforgalmi főnökség utasításai alapján naponta 5-6 szerelvény hagyhatta el az ország területét, így a szállítások július 27-ig húzódtak el. A szállításra vonatkozó tervek elkészítésébe a magyar katonai vezetést be sem vonták, csak parancsokat és utasításokat adtak.

A hadsereg a II., V., és VII. hadtestből, az 1. páncélos hadosztályból és egy repülő csoportból állt.

A III. szombathelyi hadtest alárendeltségébe került a 6. könnyű hadosztály (Komárom), amely eredetileg a II. hadtest állományába volt

¹¹³ HL HM 194. Eln. oszt. I. tétel 12.253 alapszám és 56.675. iktatószám

szervezve. A hadosztály közvetlen komáromi alakulatai a következők voltak:

- 6. híradószázad
- 6. huszárszázad
- 6. légvédelmi géppágyús üteg
- 6. fogatolt vonatoszlop
- 6. tábori tüzérezred
- 22. gyalogezred törzs és közvetlen alakulatai
- 22. gyalogezred II. zászlóalja
- 52. gyalogezred törzs és közvetlenjei

A gyalogezredek közvetlen alakulata volt:

- aknavető század
- gépkocsizó géppuskás század
- tábori kísérő üteg
- páncéltörő ágyús század
- árkász század
- híradó szakasz
- kerékpáros és lovas szakasz

Komáromi alakulat volt még az 1942 novemberében kikerülő és egy már kint lévő alakulatot felváltó 22. gyalogezred I. zászlóalja is. A 2. hadsereg közvetlen alakulatai között a 102., 103. komáromi rohamcsónak század kapott helyet.

A komáromi erődökbe és laktanyákba az elvonult katonák közül csak nagyon kevesen érkeztek vissza. A veszteségek nagyok voltak.

Amíg a 2. magyar hadsereg komáromi alakulatai orosz földön harcoltak, több ujjonnan szervezett Komáromban maradt alakulat zászlóavatási ünnepségeket tartott. Májusban a II. honvéd híradó

zászlóaljnak adományozott csapatzászlót Komárom vármegye törvényhatósága. Az ünnepséget a Klapka téren tartották a város aprajánagyja részvételével.¹¹⁴

A 101. honvéd hidász zászlóalj zászlóavatását szeptember elején tartották. A város által adományozott zászlót a Hidász laktanyában adták át a szokásos forgatókönyv szerint. A zászlóavató beszédet Alapy Gyula magyar királyi kormányfőtanácsos, polgármester mondta.¹¹⁵

1942. november 29-én került sor a magyar királyi "Török Ignác" II. honvéd utászzászlóalj zászlóavató ünnepségére. A kormányzó személyesen jelölte ki képviselőjére a II. hadtest parancsnokát, Aggteleky Béla altábornagyot.

A Monostori erődben tartott ünnepség előzetesen felterjesztett terve pontosan mutatja az ünnepség részletes lefolyását.¹¹⁶

Az 1943-as esztendő politikai és katonai eseményei a hadsereg szervezetében is érezhetőek voltak. Ezen belül Komárom, mint helyőrség, egyre több alakulatot fogadott be. Az erődökben és a laktanyákban az év közepén a következő csapatokat helyezték el:

- 6. gyaloghadosztály parancsnokság
- 22. gyalogezred parancsnokság, ezredközvetlenek, I. és II. zászlóalj
- 3., 16., 22., gyalogezred árkász századai egyesítve, mint II. árkász tábor
- II. önálló huszárszázad
- 6. tábori tüzérosztály
- II. gépvontatású közepes tarackos üteg
- II. tüzérmérő század
- II. híradó osztály

¹¹⁴ HL HM 1942. Eln. oszt. II. tétel 25.176.

¹¹⁵ HL HM 1942. Eln. oszt. II. tétel 48.250.

¹¹⁶ HL HM 1942. Eln. oszt. II. tétel 68.261

- II. utász zászlóal
- II. fogatolt vonatosztály
- II. gépkocsizó vonatosztály¹¹⁷

1944. januárjában döntés született az 1. magyar hadsereg felállításáról és az Észak-keleti-Kárpátokba való felvonultatásáról. Ez a közvélemény számára is világossá tette, hogy a háború egyre közeledik Magyarország határaihoz. A márciusi német megszállás és a párhuzamosan elrendelt laktanyazárlat Komáromban is tovább fokozta a feszültséget. A németek minden szállítással kapcsolatos intézményt megszálltak. A posta, a vasút ellenőrzése mellett fokozták a dunai forgalom állandó felügyeletét is. A nyilas hatalomátvétel és a totális mozgósítás pedig egyértelműen Magyarország hadszínterévé válását jelentette.

A németek szeptember 22-én intézkedtek a Budapesttől kiinduló, a Velencei-tó és a Balaton északi partján a Dráváig húzódó Margit-vonal kiépítésére. Ehhez csatlakozva, illetve ezzel párhuzamosan tervezték az Olga, Zsuzsanna, Dorottya és a Klára reteszállás kiépítését. A Klára vonal Komárom, Kisbér, Veszprémvarsány, Zirc, Veszprém, Balatonfüzfő között épült volna ki, de a munkálatokat csak elkezdni tudták, így lényegében csak terv maradt ennek a vonalnak a létrehozása is.

Az év égén és az 1945-ös év elején a harcok már megközelítették Komáromot. A város környéke német páncélos csapatok felvonulási és gyülekezési körzete lett.

Január első napjaiban a komáromi egykori Frigyes laktanya tiszti épülete és a Monostori erőd említésre méltó események színhelye volt. Az ismét harcbavetésre kerülő 1. huszár- és 23. gyalog hadosztályok lövészeinek megerősítésére Komáromba vezényelték a "Hungarista Légió" két jól felszerelt géppisztolyos századát. Alkalmazásukkal kapcsolatban Kovarcz Emil, a nemzeti totális mozgósítás minisztere (törzsszállása Komáromtól nyugatra Dorday-pusztán volt) a Honvédelmi

¹¹⁷ Koltai Jenő: Egy honvédtiszt visszaemlékezései. Korkép a XX. századból. A szerző saját kiadója Calgary Canada. 1984. 698. p.

Minisztérium és a főparancsnokság meghatalmazott tábornokaival tárgyalt. Igyekezett elérni a Magyar Királyi Honvédség teljes politikai átformálását, úgynevezett "Hungarista Hadsereggé". A légiós századok közben tiltakoztak, hogy őket a "megbízhatatlan", átálló szellemű lovas- és gyaloghadosztályok között akarják felosztani. Január 7-én, mikor az Észak-Komárom felé előretörő szovjet csapatok tüzésége már a déli részt is lőtte, ezek a fiatalok a Monostori erődben a löszert felvételező huszárokat provokálták. Ebből aztán az erődben komoly verekedés lett, mivel az orosz frontot is megjárt huszárok nem hagyták magukat és jól elverték a fiatal hungaristákat.¹¹⁸

A 46. szovjet hadsereg március végén Komárom alá ért. Az orosz vezetés tartva az erődökre támaszkodó esetleges komoly védelemtől, előrerendelte nehéztüzéségét. Alkalmazásukra azonban végül is nem került sor.

A városba vezető utakat a védők páncéltörő ágyúkkal zárták le, így napokig megakadályozták annak elfoglalását. Március 28-án az esti órákban a még ott lévő német erők zöme átkelt a hídon Észak-Komáromba, majd maga mögött felrobbantotta a hidat. A Monostori erődben rekedt németek egy oda vontatott uszályon próbáltak átjutni a másik oldalra, de a kialakult tűzharcban komoly veszteségeket szenvedtek és végül is csak kevesen jutottak át a túlsó partra.

A szovjet csapatok március 28-án foglalták el Komáromot. Észak-Komárom 30-án került az északkeleti irányból támadó, ugyancsak a 46. szovjet hadsereghez tartozó alakulatok birtokába. A szovjet csapatok mindkét oldalon azonnal elfoglalták a stratégiaileg fontos pontokat, így az erődöket is megszállták.

A második világháborút lezáró békeszerződés ismét két részre szakította Komáromot. Egy dolog azonban továbbra is összekötötte a két várost. Az erődökben a következő évtizedekre szovjet csapatok rendezkedtek be.

¹¹⁸ Hadak útján. 253. szám. (München, 1970) 8-10. p.

1946 közepén pontos nyilvántartást készítettek a Magyarországon található honvédségi ingatlanokról. A kimutatás alapján Komáromban a következő volt a helyzet:¹¹⁹

Folyó szám	Elnevezés	Honvédelmi rendeltetése	Művelési ága	Terjedelme
61.	Erőd a Duna folyam mellett a budapesti vasút és a Duna között, Ó-szönyközség határában	erőd	használaton kívül	2 hold, 272 négyszögöl
53.	Monostori várerőd és négy kőfal a homokhegyen	erőd, laktanya	Orosz hadsereg által megszállva	29 hold, 1135 négyszögöl
27.	Igmándi erőd és kőfal	erőd, laktanya	Vörös hadsereg által megszállva	8 hold, 949 négyszögöl
14.	Csillagvár, szántó, erdő, nádas, kőfal, út	erőd, laktanya	Kezelésével megbízva Komárom város (Plébániai hivatal)	15 hold, 750 négyszögöl
54.	Töltés és árok a homokhegyen	-	Orosz hadsereg által megszállva	429 négyszögöl

Komáromban és Szönyben még közel 80 ingatlan volt katonai használatban, ebből 14 a szovjet hadsereg birtokában.

A szovjet csapatok 1991-ben hagyták el Komáromot. Kiürítették a lőszerraktárként használt Monostori erődöt, a mellette lévő laktanyát és

¹¹⁹ HL HM 1946. Eln. oszt. 19.213.

elhagyták a volt Frigyes laktanyát is. Ettől kezdve a város több száz éves katonajellege végleg megszűnt.